

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การนำเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยนำเสนอ เป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 มโนทัศน์พื้นฐานเกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย

- 1.1 ความหมายของการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้
- 1.2 รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้
- 1.3 แนวคิดทฤษฎีในการจัดกระบวนการเรียนรู้

ตอนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาชุมชน

ตอนที่ 3 มโนทัศน์พื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และการบูรณาการ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รายละเอียดของเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

ตอนที่ 1 มโนทัศน์พื้นฐานเกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนรู้

1.1 ความหมายของการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้

ความหมายของการเรียนรู้ ที่นักทฤษฎีการศึกษา นักวิจัยและนักปฏิบัติให้ไว้มีด้วยกันหลายความหมาย และแต่ละความหมายก็มีข้อขัดแย้งกันเอง เพราะเป็นความหมายที่ตั้งอยู่บนความคิดและความเชื่อต่างกัน การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญนั้นจะให้ความสำคัญกับความคิดและความเชื่อของผู้เรียน ความหมายของการเรียนรู้จึงเป็นความหมายทางด้านสติปัญญา (Cognitive Perspective) ได้มีผู้ให้ความหมายของ "การเรียนรู้" ไว้ดังนี้

ลำดวน เกษตรสุนทร (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543, หน้า 48) ได้สรุปว่า การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมค่อนข้างถาวร อันเนื่องมาจากประสบการณ์ เป้าหมายของการเรียนรู้ต้องการให้ผู้เรียน ดี เก่ง และมีความสุข

ชนาธิป พรกุล (2545, หน้า 53) สรุปว่า การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างหรือการเปลี่ยนแปลงตามความสามารถในการแสดงพฤติกรรมในสถานการณ์ใด ซึ่งเป็นผลมาจากการฝึกปฏิบัติหรือได้รับประสบการณ์

ทิตนา แคมมณี และคณะ (2545, หน้า 1) กล่าวว่า คำว่า “การเรียนรู้” (Learning) มีขอบเขตที่ครอบคลุมความหมาย 2 ประการ คือ การเรียนรู้ในความหมายของ “กระบวนการเรียนรู้” (Learning process) ซึ่งหมายถึง การดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ และการเรียนรู้ ในความหมายของ “ผลการเรียนรู้” (Learning outcome) ซึ่งได้แก่ความรู้ความเข้าใจในสาระต่างๆ ความสามารถในการกระทำ การใช้ทักษะกระบวนการต่างๆ รวมทั้งความรู้สึกหรือเจตคติอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้หรือการใช้วิธีการเรียนรู้

พันธนิย์ วิหคโต (2547, หน้า 40) ได้สรุปความหมายของการเรียนรู้ ว่าหมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมซึ่งค่อนข้างถาวรของผู้เรียนที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมหรือการมีประสบการณ์ทางตรงหรือประสบการณ์ทางอ้อม

จากความหมายของการเรียนรู้ที่นักวิชาการได้ให้ไว้ข้างต้น สรุปได้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง การใช้วิธีการต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากการฝึกปฏิบัติหรือได้รับประสบการณ์ในรูปแบบต่างๆ ทำให้บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้เหมาะสม เพื่อให้บรรลุผลสมความมุ่งหมาย

ทั้งนี้ ชนาธิป พรกุล(2545, หน้า 53) ได้สรุปถึงประเด็นที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับการเรียนรู้ อยู่ 3 ประเด็น ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือการเปลี่ยนแปลงความสามารถในการแสดงพฤติกรรม แสดงว่า การเรียนรู้จะใช้กับบุคคลที่สามารถทำอะไรที่แตกต่างจากที่เคยทำมาก่อนการเรียนรู้ เป็นพัฒนาการของการกระทำ การเรียนรู้จึงเป็นการอนุมาน (Inferential) เพราะไม่สามารถสังเกตเห็นได้โดยตรง แต่ต้องสังเกตจากผลผลิต (Products) ของการเรียนรู้ ดังนั้น การประเมินผลการเรียนรู้จึงประเมินได้หลากหลาย เช่น การพูด การเขียน และพฤติกรรม ส่วนความสามารถที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นความหมายในกรณีที่บางครั้งคนเราได้เรียนรู้ทักษะ ความรู้ และความเชื่อ แล้วเก็บไว้ในตัวไม่ได้แสดงออกมาให้เห็นขณะเกิดการเรียนรู้

(1) การเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมหรือความสามารถอย่างต่อเนื่อง กรณีนี้ไม่รวมถึงการเปลี่ยนแปลงแบบชั่วคราวของพฤติกรรม อันเนื่องมาจากปัจจัยต่างๆ เช่น ความอ่อนเพลีย ฤทธิ์ของยาหรือแอลกอฮอล์ เพราะเมื่อปัจจัยเหล่านี้ถูกขจัดออกไป พฤติกรรมก็จะกลับคืนสู่สภาพเดิม ความเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมควรจะคงอยู่นานพอที่จะสามารถจัดหมวดหมู่ของสิ่งที่เรียนรู้ได้

(2) การเรียนรู้เกิดขึ้นจากการปฏิบัติหรือได้รับประสบการณ์ในรูปแบบต่างๆ เช่น การสังเกต กรณีนี้ไม่รวมถึงการเรียนรู้ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงตามวุฒิภาวะ เช่น การคลาน การยืน เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า มนุษย์นั้นมีธรรมชาติของการเรียนรู้อยู่ในตนเอง การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ยากง่าย เร็วหรือช้า แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับความรู้ ความต้องการ และประสบการณ์เดิมของแต่ละบุคคล สิ่งเหล่านี้คือจำเป็นต้องรู้ และให้ความสำคัญ เพื่อนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนได้ดียิ่งขึ้น

กระบวนการเรียนรู้

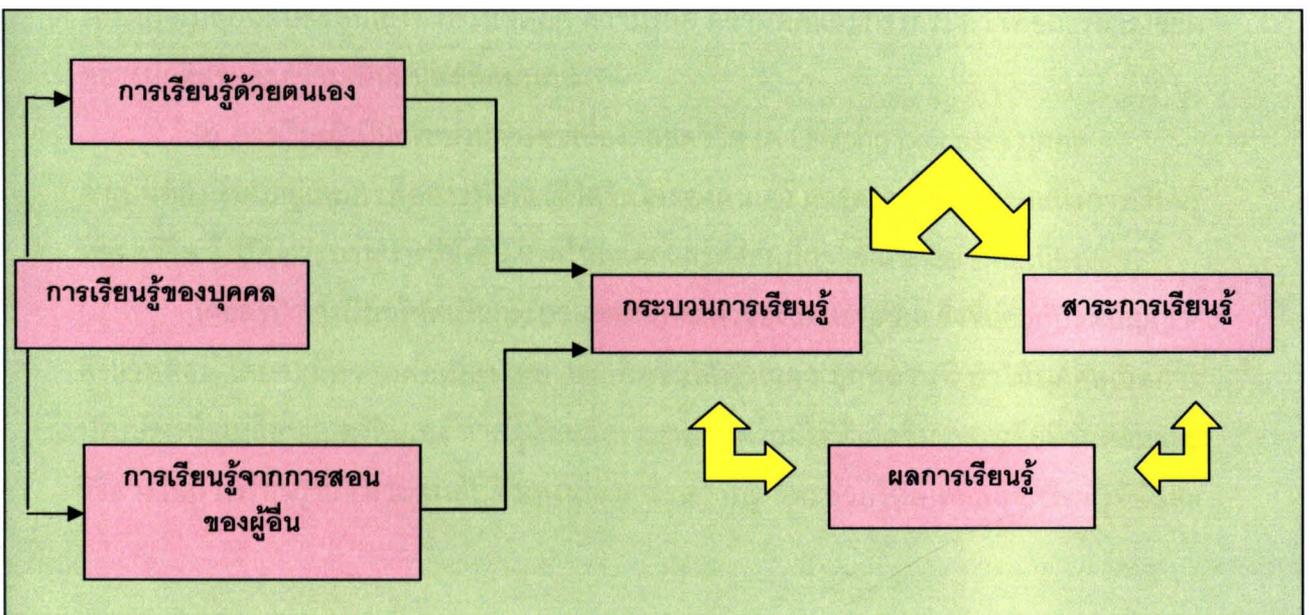
สำหรับคำว่า กระบวนการเรียนรู้ นั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ทศนา เขมมณี และคณะ (2545, หน้า 1-14) กล่าวว่าไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนในการเรียนรู้ โดยใช้วิธีการเรียนรู้ต่างๆ ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้จึงเกิดขึ้นลอยๆ ไม่ได้ จำเป็นต้องมีสาระที่เรียนรู้ควบคู่ไปด้วยเสมอ ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้หรือวิธีการเรียนรู้กับสาระการเรียนรู้จึงต้องควบคู่ไปด้วยกันเสมอ

บุคคลทุกคนเกิดมามีศักยภาพในการเรียนรู้ด้วยตนเอง แม้จะไม่มีผู้สอนก็สามารถเรียนรู้ได้ แต่การที่มนุษย์สามารถดำรงเผ่าพันธุ์และมีชีวิตที่เจริญขึ้นเรื่อยๆ ได้นั้น ก็สืบเนื่องมาจากการที่มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็วด้วยการสอนของผู้รู้ หากผู้สอนสามารถสอนได้ดี ผู้เรียนก็จะเกิดการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งหากอาศัยกระบวนการตามธรรมชาติ อาจจำเป็นต้องใช้เวลานาน หรือหากไม่มีสถานการณ์ที่อำนวยความสะดวกไม่เกิดขึ้นเลย ดังนั้น กระบวนการสอนกับกระบวนการเรียนรู้จึงเปรียบเสมือนเพื่อนสนิทที่มักไปไหนมาไหนด้วยกันเสมอ จนเกิดความเข้าใจผิดคิดว่าใช้แทนกันได้ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่แต่ละบุคคลใช้เพื่อช่วยให้ตนเองเกิดการเรียนรู้ แต่กระบวนการสอนเป็นกระบวนการที่บุคคลช่วยให้ผู้อื่นเกิดการเรียนรู้

จากประเด็นที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าการเรียนรู้มีองค์ประกอบที่สำคัญดังแสดงใน

ภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ประกอบสำคัญของการเรียนรู้ โดยทศนา เขมมณี และคณะ (2545, หน้า 4)

ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ที่ดี

การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีลักษณะ ดังต่อไปนี้

1) การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสติปัญญา หรือกระบวนการทางสมอง (A Cognitive process) ซึ่งบุคคลใช้ในการสร้างความเข้าใจ หรือการสร้างความหมายของสิ่งต่างๆ ให้แก่ตนเอง ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการของการจัดกระทำ (Acting on) ต่อข้อมูลและประสบการณ์มิใช่เพียงการรับ (Taking in) ข้อมูลหรือประสบการณ์เท่านั้น

2) การเรียนรู้เป็นงานเฉพาะตนหรือเป็นประสบการณ์ส่วนตัว (Personal experience) ที่ไม่มีผู้ใดเรียนรู้หรือทำแทนกันได้

3) การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสังคม (A Social process) เนื่องจากบุคคลอยู่ในสังคม ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อตน การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจึงสามารถกระตุ้นการเรียนรู้ และขยายขอบเขตของความรู้ด้วย

4) การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้ทั้งจากการคิดและการกระทำรวมทั้งการแก้ปัญหาและการศึกษาวิจัยต่างๆ

5) การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ตื่นตัว สนุก (Active and enjoyable) ทำให้ผู้เรียนรู้รู้สึกผูกพัน เกิดความใฝ่รู้ การเรียนรู้เป็นกิจกรรมที่นำมาซึ่งความสนุกสนาน หรือท้าทายให้ “ใฝ่รู้ สู้อย่างยาก”

6) การเรียนรู้อาศัยสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม (Nurturing environment) สภาพแวดล้อมที่ดีสามารถเอื้ออำนวยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ที่ดี

7) การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ (Anytime and anyplace) ทั้งในโรงเรียน ครอบครัวและชุมชน

8) การเรียนรู้คือการเปลี่ยนแปลง (Change) กล่าวคือ การเรียนรู้จะส่งผลต่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองทั้งทางเจตคติ ความรู้สึก ความคิดและการกระทำ เพื่อการดำรงชีวิตอย่างปกติสุขและความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

9) การเรียนรู้เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต (A Lifelong process) บุคคลจำเป็นต้องเรียนอยู่เสมอ เพื่อการพัฒนาชีวิตจิตใจของตนเอง การสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต จึงเป็นกระบวนการที่ยั่งยืน ช่วยให้ผู้บุคคลและสังคมมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

โดยสรุป การเรียนรู้จัดเป็นกระบวนการเฉพาะตัวของแต่ละบุคคล ซึ่งขึ้นอยู่กับสติปัญญา สิ่งแวดล้อม โดยจะมีความต่อเนื่อง สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ ทำให้บุคคลเกิดการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงตนเอง หากผู้เรียนมีกระบวนการเรียนรู้ที่ดีเกิดขึ้น กล่าวคือมีขั้นตอนและวิธีการในการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับตัวเองและสาระความรู้ ก็จะช่วยให้เกิดผลการเรียนรู้ที่ดีและ

บุคคลที่จะดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพนั้นจะต้องเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ที่สามารถจะแสวงหาความรู้ได้ตลอดชีวิต

1.2 รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้

1.2.1 ความหมายและองค์ประกอบของรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้

รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง โครงสร้างหรือแผนหรือลักษณะของการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้นอย่างมีระบบ ระเบียบแบบแผนตามปรัชญา ทฤษฎี หลักการ แนวคิด หรือความเชื่อต่างๆ โดยอาศัยวิธีสอนหรือเทคนิคการสอนต่างๆ เข้ามาช่วย ให้สภาพการเรียนการสอนนั้น เป็นไปตามหลักการที่ยึดถือ แต่ละรูปแบบจะให้แนวทางในการออกแบบการสอน ที่ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ต่างๆ กัน (ทิตินา แชมมณี, 2545 ; Joyce&Weil, 1996)

คุณลักษณะสำคัญ (Critical attributes) ของรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ จะต้องประกอบด้วยสิ่งต่างๆ ต่อไปนี้

- 1) มีปรัชญาหรือแนวคิดหรือความเชื่อพื้นฐานที่เป็นหลักของรูปแบบนั้น
- 2) มีการบรรยายหรืออธิบายภาพ หรือลักษณะของการจัดการเรียนการสอน
- 3) มีการจัดระบบ คือ องค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของระบบ

สามารถนำผู้เรียนไปสู่เป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการพิสูจน์ทดลองถึงประสิทธิภาพของระบบนั้น

4) มีการอธิบายกระบวนการสอน วิธีสอน และเทคนิคการสอน ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบย่อยที่สำคัญของระบบนั้น

- 5) ระบุเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายของเนื้อหาที่จะสอน
- 6) มีหลักการหรือสมมติฐานเกี่ยวกับลักษณะของผู้เรียนและกระบวนการเรียนการสอน
- 7) มีการวิจัยหรือประเมินประสิทธิภาพของรูปแบบนั้นๆ สลับสับ

จากการทบทวนเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ พบว่า องค์ประกอบของรูปแบบที่สำคัญ คือ (1) ทฤษฎี/หลักการ/แนวคิดของรูปแบบ (2) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ (3) กระบวนการเรียนการสอนของรูปแบบ (4) ผลที่ผู้เรียนจะได้รับจากการเรียนตามรูปแบบ (ทิตินา แชมมณี, 2545) และเพื่อให้เหมาะสมกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ผู้วิจัยจึงได้กำหนดองค์ประกอบของรูปแบบดังนี้ (1) ความสำคัญของรูปแบบ (2) หลักการของรูปแบบ (3) วัตถุประสงค์ (4) สารการเรียนรู้ (5) การจัดกระบวนการเรียนรู้ และ (6) การวัดและประเมินผล

1.2.2 การพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ สามารถสรุปขั้นตอนสำคัญในการพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ ได้ดังนี้ (ทิสนา เขมมณี, 2545 ; Joyce&Weil, 1996)

1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน เป็นการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และข้อค้นพบจากการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน หรือปัญหาจากเอกสารผลการวิจัย หรือการสังเกต สอบถามผู้ที่เกี่ยวข้อง

2. การกำหนดหลักการ เป้าหมาย และองค์ประกอบอื่นๆ ของรูปแบบการสอนให้สอดคล้องกับข้อมูลพื้นฐานและสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบระเบียบ การกำหนดเป้าหมายของรูปแบบการสอน จะช่วยให้ผู้สอนสามารถเลือกรูปแบบการสอนไปใช้ให้ตรงกับจุดมุ่งหมายของการสอน เพื่อให้การสอนบรรลุผลสูงสุด

3. การกำหนดแนวทางในการนำรูปแบบการสอนไปใช้ ประกอบด้วย รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการและเงื่อนไขต่างๆ เช่น ใช้ผู้เรียนกลุ่มใหญ่ หรือกลุ่มย่อย ผู้สอนจะต้องเตรียมงาน หรือจัดสภาพการเรียนรู้การสอนอย่างไร เพื่อให้การใช้รูปแบบการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

4. การประเมินรูปแบบการสอน เป็นการทดสอบความมีประสิทธิภาพของรูปแบบที่สร้างขึ้นโดยทั่วไป จะใช้วิธีการต่อไปนี้ คือ ประเมินความเป็นไปได้ในเชิงทฤษฎีโดยคณะผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งจะประเมินความสอดคล้องภายในระหว่างองค์ประกอบต่างๆ และประเมินความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติการ โดยการนำรูปแบบการสอนที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้ในสถานการณ์จริง ในลักษณะของการวิจัยเชิงทดลองหรือกึ่งทดลอง

5. ปรับปรุงรูปแบบการสอนมี 2 ระยะ คือ ระยะก่อนนำรูปแบบการสอนไปทดลองใช้ การปรับปรุงรูปแบบการสอนในระยะนี้ ใช้ผลจากการประเมินความเป็นไปได้ในเชิงทฤษฎีเป็นข้อมูลในการปรับปรุง และระยะหลังนำรูปแบบการสอนไปทดลองใช้ การปรับปรุงรูปแบบการสอนในระยะนี้ อาศัยข้อมูลจากการทดลองใช้เป็นตัวนำในการปรับปรุง และอาจจะมีการนำรูปแบบการสอนไปทดลองใช้และปรับปรุงซ้ำ จนกว่าจะได้ผลที่น่าพอใจ

1.3 แนวคิดทฤษฎีและหลักการจัดการเรียนรู้

แนวคิดทฤษฎีและหลักการจัดการเรียนรู้ ถึงแม้จะมีขอบข่ายกว้างขวางแต่ก็มีข้อจำกัด เพราะแต่ละทฤษฎีมักจะให้คำอธิบายในแง่มุมที่ทฤษฎีนั้นสนใจเท่านั้น ไม่มีทฤษฎีใดสามารถอธิบายปรากฏการณ์การเรียนรู้ได้อย่างครอบคลุมทุกด้าน ดังนั้นหลักการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ จึงควรอ้างอิงทฤษฎีการเรียนรู้หลายๆ ทฤษฎี เพื่อผสมผสานและประยุกต์ใช้ให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพการเรียนรู้ นั้น ๆ ผู้จัดการเรียนรู้ควรมีความรู้ความเข้าใจ

กระบวนการเรียนรู้ที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียน รูปแบบของการจัดการเรียนรู้ที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ดีและต่อเนื่อง มีผลสัมฤทธิ์ส่วนบุคคลในสภาวะหรือเงื่อนไขของการดำรงชีวิตและการทำงาน มีทักษะการแสวงหาความรู้จนสามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการจัดการเรียนรู้ ให้ตอบสนองต่อผลลัพธ์การเรียนรู้ได้นั้น ไม่อาจอาศัยทฤษฎีได้เพียงทฤษฎีเดียว แต่ควรผสมผสานทฤษฎีหลายๆ ทฤษฎีเข้าด้วยกัน สำหรับงานวิจัยนี้ผู้วิจัยขอเสนอแนวคิดทฤษฎีและหลักการในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นฐานแนวคิดที่นำมาสู่การจัดการเรียนรู้โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ อันจะเป็นแนวคิดพื้นฐานที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในยุคปัจจุบัน จำนวน 5 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือ ทฤษฎีการเรียนรู้แบบสร้างความรู้ ทฤษฎีการเรียนรู้ของกาเย่ และทฤษฎีการเรียนรู้อย่างมีความสุข โดยมีสาระสำคัญของแต่ละทฤษฎี ดังนี้

1. ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory learning) และการเรียนรู้อย่างเป็นกระบวนการ (Process learning) ประกอบด้วย กระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยผู้เรียนต้องแสวงหาความรู้และสร้างความรู้ความเข้าใจให้เกิดขึ้นด้วยตนเอง มีการใช้กระบวนการเดิมเพื่อเชื่อมโยงให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการเรียนรู้โดยมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียนด้วยกันเอง หรือบุคคลอื่น มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการแบ่งทรัพยากรการเรียนรู้ ทำให้เกิดความเจริญงอกงามในความรู้ เกิดการขยายเครือข่ายความรู้ออกไปอย่างกว้างขวาง เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ โดยสมาชิกแต่ละคนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ความรู้โดยกลุ่ม เป็นการเรียนรู้อย่างเป็นกระบวนการ โดยมีความต่อเนื่องเชื่อมโยงกันระหว่างขั้นตอนการเรียนรู้จนจบการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้โดยมีการนำประสบการณ์เดิมมาสร้างความสัมพันธ์กับสิ่งใหม่ ทำให้กลายเป็นองค์ความรู้ใหม่หรือเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกับผู้อื่น แล้วนำความรู้ที่มีอยู่มาเชื่อมโยงตรวจสอบกับสิ่งใหม่ ๆ และสามารถนำองค์ความรู้หรือกระบวนการที่ได้เรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต (<http://gold.rajabhat.edu/Academic/documents/RIP/11-1/003.pdf>, กันยายน 2548) การเรียนรู้มิได้เกิดขึ้นเฉพาะภายในห้องเรียนเท่านั้น แต่การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาที่ประสาทรู้ทำงานประสานกับจิตใจ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมทำให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวิตจริงได้รับการฝึกฝนทักษะการแสวงหาความรู้ ทักษะการบันทึกความรู้ ทักษะการคิด ทักษะการจัดการกับความรู้ ทักษะการแสดงออก ทักษะการสร้างความรู้ใหม่ และทักษะการทำงานกลุ่ม สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาไปสู่การเป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่ครู ผู้ปกครอง และสังคม

ปรารถนา ครูจึงต้องแสวงหาแนวทางเทคนิควิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนอย่างเต็มที่ (สุมณฑา พรหมบุญ และคณะ, 2541, หน้า 33)

2. ทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือ

ทศนา เขมมณีนและคณะ (2545, หน้า 24-25) ได้อธิบายทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือ สรุปได้ว่าเป็นทฤษฎีที่เน้นความสำคัญของการเรียนรู้แบบร่วมมือ มีลักษณะสำคัญ 5 ประการ ดังนี้คือ มีการพึ่งพาอาศัยกัน (Positive Interdependence) มีการปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด (face-to-face- Promotive Interaction) สมาชิกแต่ละคนมีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ ที่สามารถตรวจสอบได้ (Individual Accountability) มีการใช้ทักษะการสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและ ทักษะการทำงานกลุ่ม (Interpersonal and Small Group Skills) มีการวิเคราะห์กระบวนการกลุ่ม (Group Processing) หากผู้เรียนให้ความร่วมมือกันในลักษณะ 5 ประการนี้ จะเกิดการเรียนรู้ได้ดี ยิ่งขึ้นเนื่องจากความร่วมมือกัน ช่วยให้ผู้เรียนมีความพยายามที่จะเรียนรู้จนบรรลุเป้าหมาย มีแรงจูงใจภายใน แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์และรู้จักคิดอย่างมีวิจารณญาณ นอกจากนั้นผู้เรียนยังมีความสัมพันธ์ต่อกันและกันดีขึ้น มีสภาพจิตใจดีขึ้นด้วย

กระบวนการจัดการเรียนรู้หรือหลักการเรียนรู้ตามทฤษฎีนี้ คือ ผู้สอนเป็นผู้ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ร่วมมือกันในการเรียนรู้ โดยผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้คือ

1) การวางแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกของการเรียนรู้แบบร่วมมือ ครูในฐานะผู้จัดการเรียนรู้และผู้เรียนในฐานะเป็นผู้เรียน กำหนดผลลัพธ์การเรียนรู้ จุดมุ่งหมาย ขนาดของกลุ่ม องค์ประกอบของกลุ่ม บทบาทของสมาชิกในแต่ละกลุ่ม จัดเตรียมสถานที่อุปกรณ์

2) การเตรียมกลุ่มเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นขั้นตอนทำความเข้าใจการทำงานในกลุ่ม เริ่มตั้งแต่ลักษณะงาน การติดต่อประสานงานกับบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วิธีการทำงาน ขั้นตอนการทำงาน เกณฑ์การประเมินผลงาน และเป็นขั้นตอนการกำหนดข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับความสำคัญ วิธีการช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยกัน ชี้แจงกฎเกณฑ์ บทบาทหน้าที่ ระบบการให้รางวัลหรือประโยชน์ที่กลุ่มควรได้รับ รวมถึงระบบการตรวจสอบความรับผิดชอบของสมาชิกกลุ่ม

3) การลงมือปฏิบัติงานภายในกลุ่ม สมาชิกในกลุ่มร่วมกันวิเคราะห์งาน ร่วมกันอภิปรายแสดงความคิดเห็น ลงมือทำงานตามหน้าที่ความรับผิดชอบ มีการสนทนาปรึกษาหารือ มีการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาอุปสรรค ผู้สอนเป็นผู้กำกับดูแลและให้ความช่วยเหลือกลุ่ม พฤติกรรมของสมาชิก การให้ความช่วยเหลือกลุ่มตามความเหมาะสม การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการทำงานกลุ่ม

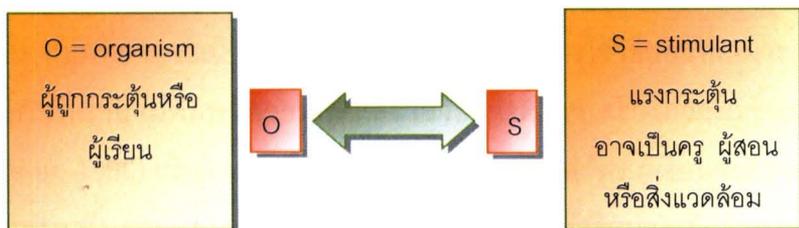
4) การวัดประเมินผลการเรียนรู้ การเรียนรู้ตามทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ใช้วิธีการที่หลากหลาย การประเมินผลจะต้องประเมินทั้งด้านปริมาณและคุณภาพและที่สำคัญที่สุดคือ ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมิน

3. ทฤษฎีการเรียนรู้แบบสร้างความรู้

ทฤษฎีการสร้างความรู้โดยการสร้างสรรค์ชิ้นงาน (Constructionism) ของฌอง เพียเจต์ นักจิตวิทยาชาวสวิส โดยศาสตราจารย์ ซีมัวร์ เพเพอร์ท มีหลักการสำคัญสรุปได้ คือ การเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนสร้างพลังทางความคิดของตนเองมากที่สุด จะเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนมีส่วนร่วมในการสร้างพลังทางความคิดของตนเองมากที่สุด จะเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนมีส่วนร่วมในการสร้างสิ่งที่มีความหมายต่อตนเอง สร้างสิ่งที่ผู้เรียนชอบและสนใจ ไม่มีใครที่จะบงการหรือกำหนดได้ว่าสิ่งใดคือ สิ่งที่มีความหมายของอีกคนหนึ่ง การมีทางเลือกเป็นส่วนประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งของบรรยากาศและสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ที่ดี การที่ผู้เรียนมีโอกาสได้เลือกว่าจะสร้างอะไรให้ได้มากเท่าใด ผู้เรียนก็จะเต็มใจมีส่วนร่วมและทำงาน การที่ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงสิ่งที่ลงมือทำได้เท่าใด ก็จะสามารถเชื่อมโยงความรู้ใหม่ให้เข้ากับความรู้เดิม (คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา, 2543, หน้า 39) แนวคิดตามทฤษฎีการเรียนรู้แบบสร้างความรู้โดยการสร้างสรรค์ชิ้นงาน หากผู้เรียนมีโอกาสได้สร้างความรู้และนำความคิดของตนเองไปสร้างสรรค์ชิ้นงานโดยอาศัยสื่อและเทคโนโลยีที่เหมาะสม จะช่วยถ่ายโยงความคิดนั้นให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น การที่ผู้เรียนสร้างสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้นมา ก็หมายความว่ามีการสร้างความรู้ขึ้นในตนเอง ความรู้ที่สร้างขึ้นจะอยู่คงทนในจิตสำนึกไม่ลืมง่าย ทำให้ผู้เรียนสามารถถ่ายทอดความคิดของตนให้ผู้อื่นเข้าใจได้ และความรู้ที่สร้างขึ้นจะเป็นฐานที่มั่นคงช่วยให้ผู้เรียนสามารถสร้างความรู้ต่อไปเรื่อย ๆ อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ทิศนา แคมมณี และคณะ (2545, หน้า 25) ได้อธิบายกระบวนการสอนตามแนวทฤษฎีนี้ สรุปได้ว่า ครูควรส่งเสริมให้ผู้เรียนสร้างสาระการเรียนรู้ จากการสร้างผลงานต่าง ๆ ขึ้นด้วยตนเอง โดยมีสภาพแวดล้อม สื่อการเรียนรู้ และอำนวยความสะดวกให้ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยการใช้สื่อและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพราะสื่อที่ทันสมัยนั้นจะมีศักยภาพสูงในการพัฒนากระบวนการสร้างความรู้ของผู้เรียนได้ดี การสร้างบรรยากาศที่ดีในการเรียนรู้จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้เรียน เช่น บรรยากาศที่เป็นมิตรอบอุ่น ปลอดภัย สบายใจ และมีแรงจูงใจในการคิด การทำงาน และการเรียนรู้ต่อไป

ทฤษฎีการสร้างความรู้เป็นทฤษฎีการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนรู้คิดเอง ผู้เรียนและผู้สอนจะเกิดการเรียนรู้จากการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทั้ง 2 ฝ่าย โดยที่ต่างฝ่ายต่างเรียนรู้ซึ่งกันและกัน หลักการสำคัญของการเรียนรู้ตามทฤษฎีการสร้างความรู้ คือ ผู้เรียนจะมีความสัมพันธ์กับผู้สอน

ดีกว่าการเรียนรู้แบบเดิมๆ เพราะมีการแลกเปลี่ยนกันระหว่างผู้เรียน และผู้ทำหน้าที่สอน ซึ่งจะเสนอในรูปแบบการลูกศรสองทาง ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอนตามหลักทฤษฎีการสร้างความรู้

จากภาพ O คือ ผู้เรียนที่เป็นตัวหลักที่มีสิ่งกระทำต่อตัว S คือ ครู หรือผู้สอนด้วย โดยมีลักษณะเป็นลูกศรสองทาง คือการเรียนรู้จะเกิดขึ้นเมื่อมีกิจกรรมเกิดขึ้นตลอดเวลา ไม่ใช่อยู่นิ่ง ๆ ครูหรือผู้สอนและสิ่งแวดล้อมไม่ใช่สิ่งกระตุ้นหรือสิ่งที่กระทำต่อผู้เรียนเพียงอย่างเดียว แต่ผู้เรียนก็มีการกระทำต่อครูหรือผู้สอนด้วย นั่นคือผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับครูอย่างไม่หยุดนิ่งทั้งสองฝ่ายเพื่อจะให้เกิดการเรียนรู้

ความรู้จากกระบวนการเรียนรู้ตามทฤษฎีนี้ เป็นความรู้ที่ประกอบด้วยข้อมูลที่มีอยู่เดิมและเมื่อได้เรียนรู้ต่อไปความรู้เดิมก็จะถูกปรับเปลี่ยนไป การปรับเปลี่ยนความรู้ต่าง ๆ ถือว่าเป็นการรับความรู้เข้ามาและเกิดการปรับเปลี่ยนความรู้ขึ้น ผู้เรียนก็จะมี การคิดที่ลึกซึ้งกว่าการท่องจำ เพียงแต่จะต้องเข้าใจเกี่ยวกับความรู้ใหม่ ๆ ที่ได้มา และสามารถสร้างความหมายของความรู้ที่ได้รับมานั่นเอง ทฤษฎีการสร้างความรู้กล่าวถึงการเรียนรู้ที่ให้ข้อมูลทุกอย่างแก่ผู้เรียนนั้นไม่ได้ผล นอกจากผู้เรียนได้เรียนแล้ว สามารถคิดเองและสร้างมโนภาพความคิดด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะการให้ข้อมูลกับผู้เรียนไม่ได้ทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ เพราะการเรียนรู้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อสมองของคนเรามีกระบวนการสร้างความสัมพันธ์กับสิ่งกระตุ้น แล้วนำมาทำความเข้าใจว่าเป็นอย่างไร รวมทั้งจะต้องนำมาสร้างความรู้และมโนภาพของตนเองด้วย

บรูคส์และบรูคส์ (Brooks and Brooks 1993, pp 13-17) ได้อธิบายไว้ สรุปได้ว่าในกระบวนการเรียนการสอนผู้เรียนควรเป็นผู้สร้างความรู้ โดยครูเป็นผู้สร้างสถานการณ์ที่อำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนเกิดการสืบเสาะหาความรู้และสรุปสร้างความรู้ด้วยตนเอง ความรู้และทักษะไม่ใช่ของสำเร็จรูปที่ครูจะมอบให้ผู้เรียนได้ทีละชิ้นจนครบ แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการสร้างความรู้มีความแตกต่างกันแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่หนึ่ง กลุ่มที่เน้นบุคคล กลุ่มนี้จะเน้นความพยายามของผู้เรียนและกรอบอ้างอิงภายในตัวผู้เรียนที่มีเอกลักษณ์และมีความแตกต่างระหว่างบุคคล กลุ่มนี้จะใช้รูปแบบการสอนที่มุ่งเน้นบุคลิกของบุคคลเป็นศูนย์กลางของกระบวนการเรียนรู้ พยายามช่วย

ผู้เรียนเป็นรายบุคคลให้เข้าใจตนเองและโลกของตน กลุ่มที่สองจะเน้นสังคม เน้นกระบวนการ การที่ผู้เรียนศึกษาปัญหาและสร้างความคิดเกี่ยวกับโลกร่วมกัน กลุ่มนี้มีแนวคิดที่ว่าความรู้กับ กระบวนการสังคมที่สร้างความรู้ไม่อาจแยกออกจากกันได้ ดังนั้นรูปแบบการสอนจะเน้นการสร้าง ความรู้ทางสังคม กลุ่มที่สามจะเน้นวิธีการสร้างความรู้ จะเน้นการใช้วิธีสอนที่เหมาะสมกับเรื่องที่เรียน และช่วยให้ผู้เรียนพยายามศึกษาความคิดและใช้วิธีการต่างๆ สร้างความรู้ขึ้นมาด้วยตนเอง บรุนเนอร์ (Bruner, 1990) เน้นว่าการเรียนเป็นกระบวนการที่พลวัต ผู้เรียนจะต้องสร้างความคิด หรือมโนทัศน์ใหม่บนพื้นฐานความรู้เดิมที่มีอยู่ ในกระบวนการผู้เรียนจะเลือกและถ่ายโอนข้อมูล และตั้งสมมติฐานโดยใช้โครงสร้างทางปัญญา ได้แก่ ความรู้เดิม แบบแผนในใจ ทำความเข้าใจ ความหมายและโครงสร้างให้แก่การสอน ครูจึงพยายามส่งเสริมให้ผู้เรียนสืบเสาะหาความรู้ด้วย ตนเอง หน้าที่ครู คือ การแปลข้อมูลที่จะเรียนให้มีรูปแบบที่ผู้เรียนสามารถทำความเข้าใจได้ วิธีการ จัดการเรียนรู้ต้องให้ผู้เรียนสร้างความรู้ใหม่เพิ่มขึ้นจากความรู้เดิมที่สะสมไว้เรื่อยๆ

4. ทฤษฎีการเรียนรู้ของกาเย่

หลักการเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีของกาเย่ (Gagne) คือ การจัดขั้นตอนการเรียนรู้จาก ง่ายไปหายาก ผสมผสานทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) และพุทธินิยม (Cognitivism) โดยจัดประเภทการเรียนรู้จากง่ายไปหายาก 8 ประเภท คือ ประเภทที่หนึ่ง การเรียนรู้สัญญาณ (Signal-Learning) เป็นลักษณะการเรียนรู้แบบวางเงื่อนไขของพาฟลอฟ ประเภทที่สอง การเรียนรู้สิ่งเร้ากับการตอบสนอง (Stimulus-Response Learning) เป็นลักษณะ การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง ประเภทที่สาม การเรียนรู้แบบเชื่อมโยง ต่อเนื่อง (Changing) ที่เกี่ยวข้องกับการพฤติกรรมและการกระทำต่างๆ ประเภทที่สี่ การเรียนรู้แบบ เชื่อมโยงทางภาษา (Verbal association) เป็นลักษณะการเรียนรู้เช่นเดียวกับประเภทที่สาม ประเภทที่ห้า การเรียนความแตกต่าง (Discrimination Learning) ประเภทที่หก การเรียนรู้ความคิด รวบยอด (Concept Learning) ประเภทที่เจ็ด การเรียนรู้กฎ (Rule Learning) และประเภทที่แปด การเรียนรู้การแก้ปัญหา (Problem Solving) (ทศนา แชมมณี, 2545 หน้า 27)

กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามหลักการเรียนรู้ของกาเย่ ทศนา แชมมณี (2545, หน้า 27-28) อธิบายว่า การจัดการเรียนรู้จะต้องสอดคล้องกับประเภทการเรียนรู้ทั้ง 8 ประการ โดย ดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้ คือ สร้างความสนใจให้กับผู้เรียน และแจ้งจุดประสงค์ให้ผู้เรียน ทราบว่าต้องการให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อะไร กระตุ้นให้ผู้เรียนประมวลความรู้จากความรู้เดิม ถ่ายโยงไปสู่การเรียนรู้ใหม่ๆ เสนอสาระการเรียนรู้ใหม่ วางแผนออกแบบการจัดการเรียนรู้หรือสร้าง กระบวนการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติตามแนวทางการจัดการเรียนรู้ ให้ข้อมูลย้อนกลับ

แก่ผู้เรียนเพื่อการปรับปรุงพัฒนา การทำงาน ประเมินผลการเรียนรู้ ส่งเสริมความคงทนในการเรียนรู้และการถ่ายโยงการเรียนรู้ ทฤษฎีการเรียนรู้ของกาเย่ ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดี หากได้มีโอกาสเรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองสนใจ และมีโอกาสแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง จะสร้างความหมายของสาระการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้สอนต้องดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่ดีที่สุดด้วยเหตุนี้ ผู้สอนจำเป็นต้องแสวงหารูปแบบวิธีการสอนและเทคนิคต่างๆ เข้ามาช่วยในการสอน เช่น รูปแบบการสอนแบบร่วมมือ ให้ผู้เรียนช่วยกันศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลและนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน โดยมีการจัดแบ่งบทบาทหน้าที่อย่างเหมาะสม มีการจัดระบบให้คะแนน ให้รางวัลแก่ผู้เรียนทั้งรายบุคคลและรายกลุ่ม นอกจากนั้นอาจใช้วิธีการสอนแบบอภิปรายกลุ่มย่อย มาใช้ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน หากผู้เรียนยังไม่สามารถอภิปรายได้อย่างมีประสิทธิภาพ อาจใช้เทคนิคการอภิปรายกลุ่มแบบเวียนรอบวง

5. ทฤษฎีการเรียนรู้อย่างมีความสุข

กิตติยวดี บุญซื่อ และคณะ (2541, หน้า 15-17) อธิบายไว้ว่า องค์ประกอบที่ช่วยให้การเรียนดำเนินไปอย่างมีความสุข มี 6 ประการ คือ ผู้เรียนแต่ละคนได้รับการยอมรับว่าเป็นมนุษย์คนหนึ่งที่มีหัวใจและสมอง มีหัวใจที่จะรัก กลียด ดีใจ ผิดหวัง เศร้าใจ ภูมิใจ กลียดชัง หรือขมขื่น ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์และสภาวะที่เขาได้ประสบ ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เด็กเกิดความสุขในการเรียน จึงมีองค์ประกอบดังนี้

1) บทเรียนเริ่มจากง่ายไปหายาก คำนี้ ถึงวุฒิภาวะและความสามารถในการยอมรับของผู้เรียนแต่ละวัย เนื้อหาสาระมีความต่อเนื่องและขยายวงกว้างไปสู่ความรู้แขนงอื่นๆ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจต่อชีวิตและโลกรอบตัว

2) วิธีการเรียนสนุก ไม่น่าเบื่อ และตอบสนองความสนใจใคร่รู้ของผู้เรียน การนำเสนอเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ยึดเยียดหรือกดดัน

3) ทุกขั้นตอนของการเรียนรู้มุ่งพัฒนาและส่งเสริมกระบวนการคิดในแนวต่างๆ ของผู้เรียน รวมทั้งความคิดสร้างสรรค์ คิดวิเคราะห์หรืออย่างมีระบบ

4) มีกิจกรรมหลากหลาย สนุก ชวนให้ผู้เรียนเกิดความสนใจต่อบทเรียนนั้นๆ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นๆ

5) สื่อที่ใช้ประกอบการเรียน ใ้เข้าใจให้เกิดการเรียนรู้ เข้าใจตรงตามเป้าหมาย ซึ่งกำหนดไว้อย่างชัดเจน คือ มุ่งเน้นให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้จนชัด (Learn to Know) เรียนจนทำได้ (Learn to do) และเรียนเพื่อจะเป็น (Learn to be)

6) การประเมินผล มุ่งเน้นพัฒนาการของผู้เรียนในภาพรวมมากกว่าจะพิจารณาจากผลการทดสอบทางวิชาการและเปิดโอกาสให้เด็กได้ประเมินผลตนเอง

ณัฐกาญจน์ อ่างทอง และคณะ (2544, หน้า 52-53) ได้อธิบายทฤษฎีการเรียนรู้ที่มีความสุข สรุปได้ว่า เน้นการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนมีความสุขในการเรียน ผู้สอนต้องเข้าใจผู้เรียนทั้งความต้องการพื้นฐานและความแตกต่างระหว่างบุคคล แล้วช่วยให้ผู้เรียนได้ค้นพบความสามารถของตนเอง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความสามารถ ผู้เรียนจะเรียนรู้ด้วยความสุข เมื่อผู้สอนจัดการเรียนการสอนให้สนุกแปลกใหม่และกระตุ้นให้ผู้เรียนสนใจติดตาม และยินดีจะแสวงหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเองในสิ่งที่ตนสนใจ ทฤษฎีนี้มีหลักการสำคัญ 6 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง สร้างความรักและศรัทธาต่อการเรียนให้เกิดในตัวผู้เรียน โดยสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน ครูต้องเข้าใจวิชาที่สอน เข้าใจผู้เรียน รู้จุดเด่นจุดด้อยของผู้เรียนแต่ละคน มีทัศนคติที่ดีพร้อมช่วยเหลือผู้เรียน และทำให้บทเรียนสนุกสนานน่าสนใจด้วยการจัดบรรยากาศผ่อนคลาย เลือกสื่อที่เหมาะสม เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ ประการที่สอง ทำให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของการเรียนรู้ ความสำเร็จของผู้เรียนขึ้นอยู่กับการมองเห็นคุณค่าและความหมายของสิ่งที่เรียน ประการที่สาม เปิดประตูสู่ธรรมชาติ การออกจากห้องสี่เหลี่ยมกว้าง จะเปิดโอกาสให้เด็กรู้สึกเสรี ผู้เรียนได้สัมผัสกับธรรมชาติ ทำให้จิตใจดีรู้จักแยกแยะสิ่งที่ดีกับสิ่งไม่ดี ประการที่สี่ ความมุ่งมั่นและความมั่นคง ครูต้องรู้จักตัวเอง รู้จุดดีจุดด้อยของตนเอง ยอมรับสภาพและมีความรู้สึกที่ดีต่อตนเอง พร้อมปรับปรุงแก้ไข รู้จักควบคุมอารมณ์ มีความมั่นใจและตั้งใจจริงที่จะทำหน้าที่ให้ดีที่สุด ประการที่ห้า ดำรงรักษามิตรจิต ประการที่หก ชีวิตที่สมดุล ครูเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้รู้และเข้าใจธรรมชาติของชีวิต และความเป็นไปในโลกเพื่อปรับตัวและแก้ปัญหาอย่างฉลาด

การจัดการเรียนรู้ใดมีองค์ประกอบของการเรียนรู้ที่มีความสุข และมีกระบวนการเรียนรู้ที่มีความสุข ก็เป็นที่หวังได้ว่าทั้งผู้เรียนและผู้สอนเกิดความสุขในการเรียนการสอนกระบวนการเรียนรู้ที่สมดุลและมีความสุข เป็นพื้นฐานการเสริมสร้างคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ และเสริมสร้างเจตคติทางบวกในการเรียนรู้ของผู้เรียน การเรียนรู้ที่มีความสุขเป็นสภาพการจัดการเรียนการสอนในบรรยากาศที่ผ่อนคลายเป็นอิสระ ยอมรับความแตกต่างของบุคคลและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองให้เต็มศักยภาพ ทำให้เกิดการพัฒนารอบด้านและรักการเรียนรู้ ส่งผลต่อความสำคัญของการเรียนรู้และเรียนรู้สิ่งต่างๆ ตลอดชีวิต ผู้เรียนจะมีความรู้สึกรักการเรียนรู้ อยากเรียนรู้ มีทัศนคติที่ดีต่อการเรียนรู้ การที่จะทำให้ผู้เรียนอยากรู้อยากเรียนนั้นจะต้องได้เรียนรู้ภายใต้บรรยากาศ ดังนี้ การได้รับการยอมรับในความสามารถ การได้รับประสบการณ์ของความสำเร็จอยู่เสมอจนเกิดความภูมิใจในตนเอง ได้รับการชมเชย การเสริมแรง การทำงานที่เหมาะสมกับความรู้

ความสามารถ ความถนัดจนสำเร็จ ย่อมจะเกิดความมั่นใจกล้าที่จะเผชิญ กล้าที่จะเรียนรู้และมอง สิ่งที่อยู่รอบตัวอย่างสร้างสรรค์ เห็นคุณค่าของตนเอง ผู้เรียนแต่ละคนได้พัฒนาตนตามความถนัด และความสนใจ มีการปฏิบัติตนอย่างเป็นกัลยาณมิตรของผู้สอนและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ผู้เรียนจะมีความสุขเมื่อได้เรียนกับผู้สอนที่เข้าใจ ร่วมคิดกับผู้เรียนที่เข้าใจและสามารถจูงใจให้ผู้เรียนตื่นตัวไปกับบทเรียนแต่ละบท สนุกกับกิจกรรมแต่ละตอน มีกำลังใจที่จะแสวงหาความรู้ใหม่ๆ มาแลกเปลี่ยน และให้ความรักต่อสิ่งที่ที่เรียนต่อเพื่อน ต่อธรรมชาติแวดล้อม มีศรัทธาต่อการดำรงชีวิต และให้รู้จักสร้างความหวังในอนาคต การจัดกิจกรรมที่น่าสนุก น่าสนใจ ชวนให้ติดตามกิจกรรมการเรียนรู้จะต้องมีความแปลกใหม่ไม่น่าเบื่อ มีการเชื่อมโยงความรู้เก่าไปสู่ความรู้ใหม่ ตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นเข้าใจให้ติดตามและเติมเต็ม ใฝ่หาความรู้และขยายความรู้ออกไปสู่โลกกว้าง เข้าใจชีวิตและธรรมชาติตามวัย การเรียนรู้อย่างมีความสุขจึงเป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับความดี ความงาม และความจริงอย่างสมดุล เป็นพลังสนับสนุนผู้เรียนให้มองเห็นความสัมพันธ์ของตนกับสิ่งแวดล้อม มองเห็นความสัมพันธ์ของส่วนย่อยกับองค์รวมอันเป็นพื้นฐานของผู้เรียน ตระหนักถึงความสำคัญของความงาม จริยธรรมจึงจะเกิดกับผู้เรียน กระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับความงาม ผู้เรียนจะชอบร้องเพลง ชอบการแสดงออก การสร้างสรรค์กิจกรรมทางศิลปะ ซึ่งเป็นพื้นฐาน การเสริมสร้างรสนิยม ค่านิยมและมีสุนทรียภาพ ทำให้จิตใจอ่อนโยนประณีตรับรู้ในมิติความงามที่หลากหลายได้

จากแนวคิดทฤษฎีในการจัดการเรียนรู้ นักการศึกษาได้นำไปประยุกต์ใช้และก่อให้เกิดรูปแบบการเรียนการสอน ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัย ศึกษาและนำเสนอเฉพาะรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ดังนี้

ตอนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาชุมชน

การที่จะจัดการศึกษาเพื่อฟื้นฟูศักยภาพของชุมชน หรือทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้นั้น เราต้องทำความเข้าใจกับสาระสำคัญในเรื่องต่างๆ ที่ดำรงอยู่ในชุมชน เช่น เรื่องความเป็นประชาสังคม วัฒนธรรมชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น เพื่อนำความรู้ ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวมาเป็นพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นต่อไป ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับการศึกษาชุมชนในเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.1 ความหมายของการศึกษาชุมชน

นักวิชาการหลายท่านได้อธิบายความหมายของการศึกษาชุมชนไว้คล้ายคลึงกัน พอจะสรุปได้ดังนี้ การศึกษาชุมชน หมายถึง กระบวนการเข้าไปสำรวจ ศึกษาวิเคราะห์หาความจริงของชุมชนด้านต่างๆ ทั้งทางกายภาพ ชีวภาพ สภาพหมู่บ้าน ลักษณะภูมิประเทศ ความเป็นอยู่ ระบบวิถีชีวิต การทำงาน กลุ่มคน ผู้นำ ความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนปัญหาและปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนซึ่งเป็นกิจกรรมร่วมกันของนักพัฒนาและชุมชน เพื่อที่นำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ในการกำหนดและวางแผนเพื่อการพัฒนาชุมชนร่วมกัน เพื่อที่จะนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ในการกำหนดและวางแผนพัฒนาชุมชนร่วมกัน เพื่อที่จะก่อให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตของคนที่อยู่ในชุมชนนั้นๆ ต่อไป (สนทยา พลศรี 2537, หน้า 10, อรพินท์ สฟโชคชัย, 2537, หน้า 27, ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, 2543, หน้า 44, บำรุง บุญปัญญา, 2525, หน้า 44, ธนพวรรณ ธาณี, 2540, หน้า 34)

2.2 ประเภทของการศึกษาชุมชน

สนทยา พลศรี (2533, หน้า 79-80) แบ่งประเภทการศึกษาชุมชนไว้เป็น 2 ประเภท คือ

1) การศึกษาเฉพาะด้าน (Topical Community Study) เป็นการศึกษาชุมชนในด้านใดด้านหนึ่ง หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น เช่น สุขภาพอนามัย การศึกษา การเกษตร เป็นต้น

2) การศึกษาทั่วไป (General Community Study) เป็นการศึกษาชุมชนอย่างกว้างขวางหรือหลายๆ ด้านไปพร้อมๆ กัน

ธนพวรรณ ธาณี (2540, หน้า 35) ได้จำแนกประเภทของการศึกษาชุมชนไว้หลายประเภท โดยใช้เกณฑ์ในการจำแนกแตกต่างกัน ดังนี้

1) การจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการนำความรู้ไปใช้ แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทคือ

1.1 การศึกษาชุมชนแบบหาความรู้พื้นฐานทั่วไป เป็นการศึกษาชุมชนเพื่อหาข้อเท็จจริงทั่วไปภายในชุมชน

1.2 การศึกษาชุมชนแบบทดสอบความรู้เดิม เป็นการศึกษาชุมชน ในลักษณะที่ต้องการทดสอบความรู้ต่างๆ ให้เกิดความรู้ที่น่าเชื่อถือมากขึ้น

1.3 การศึกษาแบบนำไปใช้ในงานพัฒนา เพื่อหาข้อเท็จจริงภายในชุมชนในเรื่องต่างๆ ไปใช้ในงานพัฒนาและการวางแผน

2) การจำแนกตามเนื้อหาของข้อมูลที่จะนำไปใช้ ได้แก่

2.1 การศึกษาชุมชนแบบข้อมูลโดยละเอียด โดยเป็นการศึกษาเพื่อต้องการหาข้อมูลรายละเอียดทุก ๆ ด้าน การศึกษาประเภทนี้จะนำข้อมูลไปวางแผนในอนาคต เป็นแนวทางในการพัฒนา และมีระยะเวลาของการเก็บรวบรวมข้อมูลนาน

2.2 การศึกษาชุมชนแบบข้อมูลเฉพาะหรือข้อมูลคร่าวๆ เป็นการศึกษาชุมชนที่ต้องการข้อมูลบางเรื่องที่จะนำไปใช้ในการวางแผนเกี่ยวกับชุมชนเพื่อนำไปลงมือปฏิบัติงานพัฒนาทันที

3) การจำแนกตามวิธีการเก็บข้อมูล ได้แก่ การศึกษาชุมชนแบบสำรวจ ซึ่งเป็นการศึกษาที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ เช่น การสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม

3.1 การศึกษาชุมชนแบบการมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด โดยวิธีการเก็บรวบรวมในเชิงคุณภาพ เช่น การใช้แนวทางในการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบลึกซึ้ง โดยที่ได้เข้าไปศึกษาชุมชนอย่างมีการสังเกตการณ์อย่างต่อเนื่อง และการมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด

3.2 การศึกษาชุมชนแบบเอกสาร คือการศึกษาชุมชนจากข้อมูลที่มีการบันทึกไว้ การศึกษาชุมชนแบบอื่นๆ โดยการใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลอื่นๆ เช่น การใช้แบบประเมินสภาวะชนบทอย่างเร่งด่วน การสนทนากลุ่ม เป็นต้น

4) การจำแนกตามวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่

4.1 การศึกษาชุมชนแบบปริมาณ ที่ต้องใช้การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ เป็นการศึกษาข้อมูลตั้งแต่พื้นฐานทั่วไป ในลักษณะของตัวเลขสถิติต่างๆ จนถึงการวิเคราะห์สถิติขั้นสูง

4.2 การศึกษาชุมชนแบบคุณภาพ ที่มีการเสนอข้อมูลในลักษณะของการพรรณานำเนื้อหาโดยละเอียด จากข้อมูลที่ได้จากการมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิดในชุมชนเป็นระยะเวลาสั้น

5) จำแนกตามผู้กระทำการศึกษา ได้แก่

5.1 การศึกษาชุมชนแบบกระทำคนเดียว

5.2 การศึกษาชุมชนแบบการกระทำเป็นกลุ่ม

6) จำแนกตามทัศนคติของผู้ศึกษา ได้แก่

6.1 การศึกษาชุมชนโดยบุคคลภายนอกชุมชน

6.2 การศึกษาชุมชนโดยบุคคลภายในชุมชน

อย่างไรก็ตามมีผู้เสนอว่า การศึกษาชุมชนแต่ละวิธี มีทั้งข้อดีและข้อบกพร่องอยู่ด้วยกัน ดังนั้น ถ้าจะใช้วิธีการศึกษาชุมชนแบบผสมผสานหลายๆ วิธี จะทำให้การศึกษามีความเที่ยงตรงและมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น

2.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชน

การศึกษาชุมชนมีวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายหลายประการ แต่ที่สำคัญเพื่อต้องการนำความรู้ความเข้าใจจากการศึกษาชุมชน มาใช้ในกิจกรรมต่างตามวัตถุประสงค์ของผู้ที่ศึกษาต่อไป วัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนมีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอแนวคิด ไว้สอดคล้องกัน สรุปได้ดังนี้

1. เพื่อทราบความต้องการหรือปัญหาของชุมชน จะได้วางแผนหรือหาแนวทางแก้ปัญหาหรือดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง
2. เพื่อทราบข้อเท็จจริงและศักยภาพต่างๆ ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาต่อไป
3. เพื่อทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นว่าเป็นไปตามแนวคิดทฤษฎีหรือไม่อย่างไร (สนทยา พลศรี, 2533, หน้า 79, ธนพรรณ ธาณี, 2540, หน้า 34-35, อรพินท์ สฟโชคชัย, 2537, หน้า 27, จิตติ มงคลชัยอรัญญา, 2540, หน้า 6)

2.4 แนวคิดในการศึกษาชุมชน

การศึกษาชุมชน ก็คือการมองปรากฏการณ์ทางสังคมหรือเป็นการมองข้อมูลชุดหนึ่งที่เกิดขึ้นภายในภายใต้กรอบเวลาและสถานที่ที่บุคคลนั้นสนใจ โดยอาศัยแนวความคิด ทฤษฎีเป็นเครื่องมือนำทางในการมองหาข้อมูล เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความหมายและสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมนั้นได้ ดังนั้นการศึกษาชุมชนจึงมิใช่เพียงแค่อ้างอิงข้อมูลเพื่อพรรณนาว่า ชุมชนมีประชากรเท่าใด ประกอบอาชีพอะไร มีประเพณีวัฒนธรรมอย่างไร มีปัญหาอะไรในการดำเนินชีวิต มีระดับการพัฒนาอย่างไร ซึ่งเป็นเหมือนกับการบรรยายให้เห็นองค์ประกอบด้านต่างๆ ในลักษณะที่เป็นภาพนิ่งเท่านั้น หากแต่ผู้ที่เข้าไปศึกษาชุมชนต้องมีแนวคิดทฤษฎี เป็นหลักการพื้นฐานในการอธิบายปรากฏการณ์นั้นอย่างลึกซึ้งและเข้าใจอย่างถูกต้องชัดเจน

แนวคิดในการศึกษาชุมชนที่สำคัญ ประกอบด้วย 2 แนวคิด คือ การศึกษาชุมชนแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง และการศึกษาชุมชนแนววัฒนธรรมชุมชน ซึ่งแต่ละแนวคิดมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 1) การศึกษาชุมชนแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง การศึกษาชุมชนตามแนวคิดนี้มีปรัชญาและแนวคิด ที่มุ่งศึกษาและวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ ระหว่างสังคมชนบทกับระบบเศรษฐกิจและการเมืองภายนอก ว่าปัญหาความด้อยพัฒนา ไม่ได้มีสาเหตุมาจากความยากจนภายในชุมชน แต่ความยากจนเป็นผลของการพัฒนาแนวหนึ่ง ซึ่งเกิดจากอิทธิพลของระบบภายนอกชุมชน ที่ทำให้เกิดสภาพการณ์ คือ สภาพการไร้อำนาจการตัดสินใจของชาวบ้าน สภาพการเกิดความเหลื่อมล้ำ

ในสังคมชนบท และการครอบงำทางวัฒนธรรมชาวบ้าน ด้วยเหตุนี้ปัญหาการด้อยพัฒนา จึงไม่ใช่ ปัญหาเศรษฐกิจความยากจนและหรือปัญหาวัฒนธรรมการพึ่งตนเอง แต่หากเป็นปัญหาที่ซับซ้อน โยงทางเศรษฐกิจ การเมือง และอุดมการณ์ ระหว่างชนบทกับสังคมภายนอก

วิธีการศึกษาชุมชน การศึกษาชุมชนแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง มีวิธีการศึกษา ที่หลากหลายและมีพื้นฐานอยู่ในทางสังคมศาสตร์บางสาขา เช่น ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา เป็นต้น และเน้นวิธีการศึกษาที่อยู่บนพื้นฐานของความเปลี่ยนแปลง โดยมีวิธีการศึกษา 4 ประเด็น ได้แก่

- 1) การศึกษาแบบประวัติศาสตร์
- 2) การศึกษาอย่างมีบริบท
- 3) การศึกษาแบบข้ามสาขา
- 4) การศึกษาแบบวิภาษวิธี

การวิเคราะห์ การศึกษาชุมชนแนวเศรษฐศาสตร์การเมืองนี้ ไม่ทำการวิเคราะห์ปัญหาในระดับเดียวกันที่แยกออกมาต่างหาก และไม่ใช้ระดับตามขนาดทางภูมิศาสตร์ แต่เน้นการวิเคราะห์ จากมิติของความสัมพันธ์ในระดับนามธรรมที่แตกต่างกัน และระดับการวิเคราะห์ซึ่งมีลักษณะเป็น ตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม 3 ระดับด้วยกัน คือ 1) โครงสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง 2) อุดมการณ์อำนาจ และ 3) ประวัติศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์การผลิต (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2537, หน้า 301 – 309)

2) การศึกษาชุมชนแนววัฒนธรรมชุมชน การศึกษาชุมชนตามแนวคิดนี้มีแนวคิดและปรัชญาเบื้องต้น คือวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของบุคคลและชุมชน หากคนเรา ไม่รู้จักตนเอง/ไม่ เคารพตนเองก็ไม่อาจพัฒนาได้ และวัฒนธรรมเป็นพลังสำหรับการพัฒนาตนและสังคม

วิธีการศึกษาชุมชน ตามแนวคิดนี้ เน้นไปที่การศึกษาถึงวัฒนธรรมชุมชนและตัวบุคคล ด้วยเหตุผลจากที่สำนักวัฒนธรรมชุมชนมองว่า มนุษย์ มีลักษณะเป็นองค์รวม การพัฒนาก็ต้อง เป็นแบบองค์รวมด้วย และการพัฒนา คือ การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้ถึงจุดสูงสุด ดังนั้น วิธีการศึกษาจึงควรเน้นไปที่การศึกษาถึงวัฒนธรรมชุมชนและตัวบุคคล

การวิเคราะห์ ในแนวคิดของแนววัฒนธรรมชุมชนมองการวิเคราะห์สังคมและชุมชนว่า การมองเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นไม่เพียงพอ ต้องเจาะลึกลงไปหาเหตุอันเป็นสมมติฐานและ มองว่า "วิกฤตด้านวัฒนธรรม" เป็นสาเหตุพื้นฐานที่สำคัญของปัญหาสังคม ปัจจัยอีกประการหนึ่ง คือ เนื้อหาของทฤษฎีการทำประเทศให้ทันสมัยที่ประเมินฐานะของวัฒนธรรมผิดพลาด ทำให้ สูญเสียทั้งต่อการพัฒนาและต่อวัฒนธรรมโดยตรง ดังนั้น จึงมีการสร้างวัฒนธรรมหรือการจัดระบบ วัฒนธรรมที่มีอยู่ให้สามารถสร้างความสมดุลและการรักษาความสงบสุขให้แก่ชุมชน ซึ่งสรุปได้ว่า ปัญหาสังคม ชุมชนเกิดขึ้น เพราะคนหมดความเชื่อมั่นในพลังของตน การพัฒนาในอดีตมี สมมติฐานและยุทธศาสตร์ในการพัฒนาที่ผิดพลาด และการเสียความสมดุลระหว่างการสร้าง

ปัญหาและการแก้ไขปัญหา จากการมองปัญหาสังคมว่าเกิดขึ้นด้วยสาเหตุ 3 ประการดังกล่าว การกำหนดยุทธศาสตร์จึงต้องร้อยพันความมั่นใจและภูมิใจในตนเอง เปลี่ยนแปลงสมมติฐานต่อวัฒนธรรม ว่ามิใช่เป็นอุปสรรคในการพัฒนา แต่เป็นรากฐานในการพัฒนาและต้องปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์เพื่อความสมดุลในการแก้ไขปัญหา

กล่าวโดยสรุป การศึกษาชุมชนแนววัฒนธรรมชุมชนนั้น เริ่มต้นที่มีจิตสำนึกว่าชุมชนมีชีวิต และวงจรการผลิตซ้ำของตนเอง การศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนจะช่วยให้เข้าใจโครงสร้าง ความเป็นอยู่และสภาวะต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อจะได้ปรับเปลี่ยนแนวความคิดในการศึกษาและลงมือปฏิบัติงานในชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างความมั่นใจและพลังของชุมชนในการพัฒนาต่อไป (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543, หน้า 62-63)

2.5 กระบวนการศึกษาชุมชน

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536, หน้า 92 – 103) ได้เสนอขั้นตอนของการศึกษาชุมชนไว้ดังนี้ ประเภทและเรื่องที่ต้องการศึกษาก็แตกต่างกันไปดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนให้แน่นอน เพื่อจะได้ดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับการศึกษาชุมชน การกำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนควรกล่าวถึงเรื่องต่อไปนี้

1. ความเป็นมาของการศึกษาชุมชน
2. วัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชน
3. ประโยชน์ของการศึกษาชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาแนวความคิดและทฤษฎีชุมชนเพื่อประกอบการศึกษาแนวความคิดและทฤษฎีชุมชนจะเป็นหลักการที่จะกำหนดรายละเอียดต่างๆ ที่จะนำไปสู่วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ทำให้การศึกษาชุมชนมีความละเอียดครบถ้วนและสมบูรณ์

ขั้นตอนที่ 3 กำหนดชุมชนที่จะศึกษา เป็นการวางแผนแหล่งที่จะศึกษาชุมชน ซึ่งเป็นการเตรียมสถานที่ที่จะศึกษาชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 กำหนดวิธีการศึกษาชุมชน เทคนิควิธีการศึกษาชุมชนนั้นมีหลายวิธีการ กำหนดเทคนิควิธีในการศึกษาชุมชนก็เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เที่ยงตรงและเชื่อถือได้

2.6 วิธีการศึกษาชุมชน

เทคนิควิธีการศึกษาชุมชนที่นักวิชาการหลายท่านได้นำเสนอไว้คล้ายคลึงกัน สรุปได้หลายวิธีการ ดังนี้ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536, หน้า 96-102, สนทยา พลศรี, 2537, หน้า 11-13, อัจฉรา โพธิยานนท์, 2539, หน้า 163 – 174)

- 1) การสังเกต (Observation)
- 2) การสัมภาษณ์ (Interview)
- 3) การใช้แบบสอบถาม (Questionnaire)
- 4) การศึกษาจากเอกสาร (Documents)
- 5) การสำรวจ (Survey)
- 6) การศึกษาแบบอื่นๆ
  - การประเมินสถานะชนบทแบบเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal)
  - การสนทนากลุ่ม (Focus groups)
  - ฯลฯ

สำหรับปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543, หน้า 69 – 70) ได้เสนอเทคนิควิธีการศึกษาชุมชนต่างจากนักวิชาการหลายท่าน โดยได้เสนอเทคนิควิธีการศึกษาชุมชน ดังนี้

- 1) การประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal-RRR)
- 2) การประเมินสถานะชนบทอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal-PRA)
- 3) การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR)
- 4) การศึกษาวิเคราะห์ระบบชนบท (Rural System Analysis-RSA)
- 5) การวิเคราะห์ระบบนิเวศเกษตร (Agro-ecosystem Analysis-AA)
- 6) การวิเคราะห์ชุมชนด้วยความละเอียดอ่อน (Soft System Analysis-SSA)
- 7) เทคนิค A – I – C (Appreciation Influence Control)
- 8) กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Process-SLP)

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาชุมชน สรุปได้ว่า ประเภทของการศึกษาชุมชน มีหลายประเภท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ในการจำแนกและแนวคิดในการศึกษาชุมชน ก็มีความแตกต่างกัน คือ แนวคิดการศึกษาชุมชนแนวเศรษฐศาสตร์การเมืองที่เน้นการวิเคราะห์จากมิติของความสัมพันธ์ในระดับนามธรรมที่แตกต่างกับแนวคิดแนววัฒนธรรมชุมชนที่เน้นไปที่การศึกษาถึงวัฒนธรรมชุมชนและตัวบุคคล ส่วนวิธีการศึกษาชุมชนนั้นก็มียุทธวิธีที่หลากหลาย ที่สำคัญได้แก่ วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ การใช้แบบสอบถาม การศึกษาจากเอกสาร การสำรวจและวิธีการศึกษาแบบอื่นๆ เช่น การประเมินสถานะชนบทแบบเร่งด่วน การสนทนากลุ่ม เป็นต้น

ตอนที่ 3 มโนทัศน์พื้นฐานเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่คนไทยได้มีการสั่งสมความรู้ในลักษณะที่เป็นองค์รวม เป็นการสั่งสมความรู้ของชาวบ้านที่สืบทอดกันมาด้วยประสบการณ์ของตนเอง และความรู้ที่สั่งสมสืบทอดกันมา ซึ่งเป็นลักษณะที่เชื่อมโยงกันทุกสาขาวิชา

ภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นคำทั้ง 3 คำมีความหมายเดียวกัน เพียงแต่มีการเรียกชื่อแตกต่างกันออกไป สำหรับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้คำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้จากการศึกษาความหมายของคำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้มีผู้ความหมายไว้แตกต่างกันออกไป ดังนี้

อังกูล สมคะเนย์ (2535, หน้า 11) ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า หมายถึง มวลความรู้ และประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำรงชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมา ผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

กรมวิชาการ (2540, หน้า 5) ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถของชีวิตที่ชาวบ้านสั่งสมสืบทอดกันมา อันเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่จะใช้แก้ปัญหา จัดการปรับตัวเรียนรู้ หรือมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ ทำให้ชุมชนอยู่รอดจนถึงปัจจุบัน

นิตยา บุตรศรี (2542, หน้า 55) ได้สรุปความหมายของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า หมายถึง องค์ความรู้หรือสิ่งที่สั่งสมกันมาตลอดเวลาตั้งแต่อดีตซึ่งเป็นประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นซึ่งได้ผ่านการคิดค้น และปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจนได้แนวทางที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพสังคม เป็นที่ยอมรับนับถือจากบุคคลทั่วไป ถือเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิตที่ถ่ายทอดสืบทอดกันมา

ยิ่งยง เทาประเสริฐ (2542, หน้า 11) ได้สรุปความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะและประสบการณ์ ที่เกิดจากการเรียนรู้ การปรับตัว การเลือกสรรปรุงแต่งและสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงความเป็นท้องถิ่น ที่เชื่อมกันเป็นองค์รวมกับทุกๆ เรื่องในการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544, หน้า 42) ได้กล่าวว่าภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม ความสามารถในการแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตของมนุษย์ ได้อย่างเหมาะสม สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ได้สั่งสมสืบทอดกันมาเป็นเวลานานจนได้รับการยอมรับในสังคมนั้น

อินทิตรา หิรัญสาย (2545, หน้า 19) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าหมายถึง สิ่งทีกลุ่มชนต่างๆ ได้สั่งสม สืบทอดและพัฒนากันมาเป็นเวลานาน เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเชิงประจักษ์ ผ่านการพิสูจน์ ทดลอง กระบวนการจัดสรร ปรับปรุง และพัฒนาความคิดอย่างเป็นระบบ มีความแตกต่างจากวิทยาศาสตร์

จากความหมายที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึง องค์ความรู้ ประสบการณ์ที่ชาวบ้านในท้องถิ่น ใช้ในการดำรงชีวิต รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมและถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลเวลาและความอยู่รอด จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

3.2 ที่มาของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีที่มาจากนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้ซึ่งจะได้เสนอดังต่อไปนี้

ยิ่งยง เทาประเสริฐ (2542, หน้า 16) กล่าวถึงการเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็นกระบวนการที่เกิดจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนาเลือกสรรปรับปรุงองค์ความรู้นั้น จนเกิดทักษะและความชำนาญสามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดภูมิปัญญา หรือองค์ความรู้ใหม่ที่เหมาะสม และสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด ปัจจัยที่ทำให้เกิดภูมิปัญญาได้แก่

1. ความรู้เดิมในเรื่องนั้นๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ
2. การสั่งสม การสืบทอดของความรู้ในเรื่องนั้น
3. ประสบการณ์ที่ไม่มั่นคงหรือปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้
4. รากฐานทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541, หน้า 5) แหล่งที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีแหล่งที่มาอยู่ 3 ประการคือ

1. การถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างวัย จากแ่งมุมชีวิตของหมู่บ้าน คนๆ หนึ่งจะแบ่งช่วงชีวิตเป็น 5 ช่วงวัย คือ วัยเด็ก วัยหนุ่มสาว จนถึงอายุบวชเรียน ช่วงแต่งงานมีครอบครัว ช่วงวัยกลางคนและช่วงวัยแก่ ทั้ง 5 ช่วงมีการถ่ายทอดประสบการณ์ซึ่งกันและกันตลอด

2. การเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสถานบันต่างๆ ในหมู่บ้าน สถาบันครอบครัว วัด ชุมชน มีส่วนในการถ่ายทอดประสบการณ์จากคนอีกรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เพราะสถาบันดังกล่าวได้สั่งสมประสบการณ์และภูมิปัญญาไว้

3. การเรียนรู้เชิงประจักษ์ กล่าวได้ว่า เป็นลักษณะเด่นของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ คนๆ หนึ่งเกิดและเติบโตมาเป็นตัวของเขานั้น ไม่ได้เป็นเพราะกฎเกณฑ์หรือสถาบันครอบครัว วางกรอบไว้ให้เดิน ความเข้าใจชีวิตของชาวบ้านคนหนึ่งไม่ได้เข้าใจเพราะมีคนบอกเล่า หรืออ่าน จากที่คนเขียนได้แต่ความเข้าใจนั้นมาจากการได้รู้ ได้เห็น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในตลอดช่วงชีวิต ไม่ได้มีครั้งเดียว ได้เป็นสิบเป็นร้อยครั้ง เมื่อถึงจุดหนึ่ง การสะสมจากการปฏิบัตินี้ทำให้ประจักษ์ชัด ชาวบ้านจึงมีโอกาสที่จะเลือกรับ และนำไปปฏิบัติภายใต้ดุลยพินิจของตนเอง

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2542, หน้า 18) กล่าวถึงที่มาของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 3 ประการ

1. ประสบการณ์ตรงของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในท้องถิ่น
2. ความรู้ ความคิด และประสบการณ์ของผู้อื่น
3. การสังเคราะห์ขึ้นใหม่จากประสบการณ์ของตน หรือคำบอกเล่าของผู้อื่น

สรุปได้ว่า ที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสังสมประสบการณ์หรือภูมิความรู้ หรือ ความรู้ประจักษ์ของตนเอง หรือสังคม แล้วพัฒนาปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับกาลสมัย

3.3 ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะเฉพาะดังจะได้นำเสนอต่อไปนี้

เสรี พงศ์พิศ (2529, หน้า145) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาว่า มีอยู่ 2 ลักษณะคือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตและลักษณะที่เป็น รูปธรรมที่เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี และอื่นๆ ซึ่งสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก คนกับ สิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

กิตติพิศ ศิริสูตร (2537, หน้า 98) กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ เป็นข้อมูล เป็นเนื้อหาสาระเช่น ความรู้เกี่ยวกับ ครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชาย ประเภทครอบครัว
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความเชื่อของสังคม โดยอาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่า ถูกต้องเรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหาหรือป้องกัน ปัญหา เช่น ความสามารถในการแก้ปัญหาหรือป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาในครอบครัว
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางวัตถุ เช่น เรือขนานบ้านช่อง เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวมีความสุขสบายตามอัตภาพ เป็นต้น

5. ภูมิปัญญาทางพฤติกรรม เช่น การกระทำ ความประพฤติ การปฏิบัติตัวของคนต่างๆ ในครอบครัว จนทำให้ครอบครัวดำรงอยู่ได้

กรมวิชาการ (2539 ก, หน้า 3-4) ได้แบ่งลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็น 4 ลักษณะ คือ

1. ประสบการณ์ของชาวบ้านที่นำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านค้นพบ และนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ คติ ความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ เช่น คำสอนทางศาสนา ความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพร การไหว้ครู การบวงสรวง เป็นต้น
2. ความรู้ความคิดในการสร้างสรรค์แบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา หมายถึงสิ่งที่ชาวบ้าน ถ่ายทอดความรู้และความคิดลงไปในวรรณกรรมต่างๆ เช่น เพลงพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก การละเล่นต่างๆ นิทานพื้นเมือง ตลอดจนศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ และโบราณอุบาย ฯลฯ
3. การประกอบอาชีพที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านใช้ในการประกอบอาชีพ โดยอาศัยธรรมชาติไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก แต่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ การทอผ้า การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น
4. การประกอบอาชีพที่เกิดจากการผสมผสานความรู้เดิมกับแนวคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ หมายถึง นำความรู้เดิมของชาวบ้านมาผสมผสานกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ใช้ในการแก้ปัญหาในหมู่บ้านหรือชุมชน เช่น เทคโนโลยีหล่อโลหะทองเหลือง การนวดข้าว การก่อสร้าง

นิภา มานะการและสุชาดา วราหพันธ์(2541, หน้า 88) ได้สรุปลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 3 ประการดังนี้

1. มีความจำเพาะกับท้องถิ่น
2. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม
3. มีความเคารพผู้อาวุโส เพราะถือว่าผู้อาวุโสมีประสบการณ์มาก

3.4 ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น

เนื่องจากลักษณะองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา มีการผสมผสานกลมกลืนและเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน จนไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด ดังนั้นจึงมีผู้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาไว้แตกต่างกัน ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541, หน้า 24-25) ได้จำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 10 สาขาดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะ และเทคนิคทางด้านเกษตรกับเทคโนโลยีโดยการพัฒนาพื้นฐานคุณภาพดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตัวเองในสถานการณ์ต่างๆ ได้ เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ตลอดทั้งการผลิตและจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น กลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. สาขาการแพทย์ไทย หมายถึง ความสามารถในการป้องกันและรักษาสุขภาพคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริหารกองทุน และธุรกิจชุมชนทั้งที่ในชุมชนที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการใน การประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

8. สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานด้านต่างๆ ทั้งขององค์กรชุมชน องค์กรศาสนา องค์กรทางการศึกษาตลอดทั้งองค์กรทางสังคมอื่นๆ ในสังคมไทย เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน ระบบผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน การจัดการศาสนาสถาน การจัดการศึกษา ตลอดทั้งการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษาทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดทั้งวรรณกรรมทุกประเภท

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสม ต่อการประพฤติปฏิบัติ

กรมวิชาการ (2544, หน้า 2) ได้แบ่งประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

1. คติ ความเชื่อ และหลักการ ที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสม ถ่ายทอดกันมา ได้แก่ พิธีสวดมนต์ไหว้พระ การไหว้ครู การบวงสรวงพิธี พิธีเทศน์ในวันสำคัญทางศาสนา การอบรมจริยธรรม ศิลธรรม และคำสอนต่างๆ

2. ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ที่เป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ได้แก่ นิทานพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก การละเล่นต่างๆ ภาษิต โบราณ โบราณอูบาย และขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ

3. การประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย ได้แก่ การนวดข้าว การทำนา การจักสาน การทอผ้า การทำปุ๋ยหมักและการปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ เป็นต้น

4. แนวคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชนอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ ได้แก่ เทคนิคการหล่อโลหะ เทคนิคการนวดข้าว และเทคนิคการก่อสร้าง

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นแบ่งได้จากการดำเนินชีวิตตามธรรมชาติท้องถิ่นและการอยู่ร่วมกันของคนในท้องถิ่น ซึ่งมีหลายสาขา เช่น คติความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่น และแนวคิด หลักปฏิบัติในการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้

รัตน์ บัณฑิต (2537) ใช้แนวคิดทางด้านวัฒนธรรมมาช่วยในการอธิบาย สามารถแบ่งประเภทของภูมิปัญญาได้ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ เป็นการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติเน้นความสำคัญทางจริยธรรมมากกว่าทางวัตถุธรรม ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ สืบต่อกันมาให้มีคุณค่าจรรโลงรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ สาธารณะ ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ พิธีการ ไสยศาสตร์ การเสี่ยงทาย ทำนายฝัน เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาด้านการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน จัดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับงานที่ปฏิบัติกันทั้งครอบครัวและชุมชน แสดงออกมาในรูปของคำสอน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีประชาอันเป็นวิถีชีวิตของคนส่วนรวมให้รู้จักกินดี อยู่ดี ประหยัด อดออม รู้จักรักษาความสะอาด

รู้จักการตกแต่ง รู้จัดการทำเครื่องใช้เล็กๆ น้อย ยกตัวอย่าง เช่น ฮีต 12 คอง 14 การบายศรีสู่ขวัญ การแต่งงาน งานศพ งานบวช การละเล่น การแสดง การอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาด้านการทำมาหากิน เป็นการจับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับการทำมาหากิน เพื่อให้รู้จักคิด รู้จักสร้างเครื่องมือ รู้จักสร้างความสำเร็จทางวัตถุ รู้จักเพิ่มรายได้ ซึ่งได้แก่ การประกอบอาชีพ การใช้ประโยชน์ จากธรรมชาติ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร ยารักษาโรค การใช้แหล่งน้ำ การรักษาป่าไม้ในชุมชน การเย็บปักถักทอ เป็นต้น

อังกูล สมคะเนย์ (2535, หน้า 97) ได้แบ่งลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น ออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้

คติ ความคิด ความเชื่อ ที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่ปรากฏให้เห็นได้ในปัจจุบัน ได้แก่ การประกอบพิธีกรรม ของแต่ละท้องถิ่น ดำรงชีวิตด้วยการปลูกพืชไว้กินเอง เลี้ยงสัตว์ไว้กิน และใช้แรงงาน ผสมผสานกับการหาผลผลิตต่างๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ ความรู้สึกผูกพันกับธรรมชาติ จึงมีมากกว่าชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ประกอบกับลัทธิทางศาสนา คือ ศาสนาพุทธ พราหมณ์ เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ย่อมก่อให้เกิดความเชื่อแบบผี พราหมณ์ พุทธ ขึ้นมา ซึ่งส่วนผสมของความเชื่อเหล่านี้จะมีส่วนไหนมากกว่ากันนั้น ขึ้นอยู่กับพื้นฐานการพัฒนาของชุมชนเป็นความเชื่อที่ให้คุณค่ากับธรรมชาติ และการให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษในสิ่งที่ชุมชนภูเขามิมีความเชื่อในเรื่องของผีป่า เจ้าเขา เทพารักษ์ ผู้ที่อยู่ในที่ราบก็จะมี ความเชื่อในเรื่องของพระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา การสู่ขวัญ การให้ความเคารพแม่โพสพ ผู้ที่อยู่ตามแม่น้ำ ริมทะเลมักจะมี ความเชื่อในเรื่องแม่ย่านางเรือ เป็นต้น

2. ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี

ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นตัวชีวิตที่สำคัญต่อการแสดงออก ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ของหมู่บ้านต่อการดำเนินชีวิต ซึ่งก็คือ ผลงานหรือกิจกรรมที่เกิดจาก ความคิดของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นคุณค่าแห่งการดำเนินชีวิต วิธีชีวิตความเป็นอยู่ที่ได้รับการ ถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นเฉพาะกลุ่มชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเจริญงอกงาม และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชนกลุ่มหรือท้องถิ่นนั้นๆ

3. การประกอบอาชีพในท้องถิ่น

ในอดีตนั้นวิถีชีวิตของคนไทมีความเป็นอยู่โดยอาศัยธรรมชาติ มีอาชีพเกษตรกรรม เช่น เพราะปลูก เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชสมุนไพร ในการประกอบอาชีพนั้นเป็นการทำเพื่อให้มีอยู่มีกิน การสั่งสมประสบการณ์จากการผสมผสานกลมกลืนได้อย่างเหมาะสม สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยการ

พึ่งพาตนเอง ซึ่งนับว่าคุณคิดเหล่านั้นเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สมควรได้รับการยกย่องและนำแนวความคิด ความรู้ และประสบการณ์ไปถ่ายทอดและเผยแพร่ต่อไป

4. เทคโนโลยีชาวบ้าน

เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเริ่มเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ทำให้การดำเนินชีวิตค่อยๆ เปลี่ยนจากสภาพพอกินไปสู่การประกอบอาชีพเพื่อหารายได้ ให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น สามารถอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนไปได้อย่างมีความสุข จึงได้เกิดการนำแนวความรู้ และหลักการที่เคยปฏิบัติกันมา นำมาผสมผสานกับเทคโนโลยีใหม่เพื่อนำมาใช้ในการเพิ่มผลผลิตหรือประกอบกิจกรรมในการดำเนินชีวิต ในครอบครัวและชุมชน ซึ่งนับว่าคุณคิดเหล่านั้นเป็นภูมิปัญญาอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความรู้ ความสามารถในการพัฒนาตนเองและช่วยเหลือสังคม

กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นระบบความคิดและวิธีการแก้ปัญหาต่างๆ ของมนุษย์ ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และวัฒนธรรม แนวความคิดและวิธีการดังกล่าว เกิดจากการสังเกต การทดลอง ลองผิดลองถูก หรือใช้วิธีการอื่นจากประสบการณ์หลายครั้ง แล้วสรุปเป็นบทเรียนภายใต้กรอบแสดงออกในเรื่องความเชื่อ ความศรัทธา ความกลัวหรือแนวคิดอื่นๆ ที่ยึดมั่นร่วมกันและเป็นอุดมการณ์ในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงออกเป็นรูปธรรมเป็นสิ่งที่สามารถพิสูจน์ได้ในเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่น ย่อมแสดงออกถึงพฤติกรรมบริบทในเรื่องของสายสัมพันธ์และความเข้มแข็งของชุมชนด้วย

3.5 แหล่งของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประจักษ์ บุญอารีย์ (2543, หน้า 39-41) ได้กล่าวถึงแหล่งความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยเสนอกลยุทธ์ีในการใช้แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าในแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

1. แหล่งเรียนรู้ธรรมชาติ ได้แก่ แหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เช่น ดิน หิน น้ำ พืช อากาศ หรือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติทุกอย่างที่อยู่ในท้องถิ่น ได้แก่ พื้นที่ป่า ในชุมชน ถ้า ภูเขา น้ำตก หาดทราย แหล่งน้ำ ทะเล ต้นไม้ หินชนิดต่างๆ ดินจากพื้นที่ต่างๆ นก สัตว์ ป่า แสงแดด ลม ฝน แมลงต่าง สภาพภูมิศาสตร์ท้องถิ่น แหล่งเกลือและสินแร่ต่างๆ สิ่งต่างเหล่านี้เกิดเป็นและมีขึ้นตามธรรมชาติ เป็นสิ่งที่พวกเราได้เรียนรู้และเข้าใจ สามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ดูแลอนุรักษ์ และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อย่างสมดุลและยั่งยืน จะมีคุณค่าต่อการศึกษาเพียงใด ขึ้นอยู่กับ การเห็นคุณค่าและการบริหารจัดการ

2. แหล่งการเรียนรู้ที่สร้างขึ้น ได้แก่ แหล่งการเรียนรู้ที่องค์กรภาครัฐและเอกชน สร้างขึ้นเพื่อลูกหลานในท้องถิ่น เช่น

2.1 หอสมุดท้องถิ่น และห้องสมุดชุมชน ทั้งที่อยู่ในและนอกสถานศึกษาขององค์กรเอกชนหรือส่วนบุคคล

2.2 สถาบันการเรียนรู้ที่สร้างขึ้นในท้องถิ่น คือ สถานที่สร้างขึ้นเพื่อให้คนเที่ยวชมและเรียนรู้เรื่องท้องถิ่น เช่น ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม หอศิลป์ พิพิธภัณฑ์พื้นเมือง ฯลฯ

2.3 แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี ได้แก่ สถาบันที่เป็นร่องรอยความเป็นมาในอดีตของแต่ละท้องถิ่น เช่น ซากปรักหักพังของชุมชนเก่า วัดเก่า ภาพเขียนสีผนัง ฯลฯ

2.4 สถานที่ราชการ ต้องเป็นสถานที่ของประชาชน บริการประชาชนเพื่อประชาชน โปร่งใส ตรวจสอบได้ เรียนรู้และเข้าใจว่ามีภารกิจอะไร ประชาชนจะปฏิบัติอย่างไรในการใช้บริการ

2.5 สถานประกอบการของเอกชน เป็นความรับผิดชอบของสถานประกอบการภาคเอกชนที่ต้องมีส่วนร่วมในการจัดศึกษาตามปฏิญญา "All for Education"

2.6 สถานที่สาธารณะ เช่น สวนสาธารณะ อนุสาวรีย์ สนามกีฬา วนอุทยาน อุทยานแห่งชาติ ป่าชุมชน ค่ายลูกเสือ

2.7 แดนเคารพและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ สถานที่สร้างขึ้นให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือจิตวิญญาณตามความเชื่อของแต่ละชุมชน เช่น ศาลเจ้า ดอนเจ้าปู่ ศาลพระภูมิ ศาลหลักเมือง

3. วัดวาอารามและสถานที่สำคัญทางศาสนา เป็นสถาบันและแหล่งการเรียนรู้คู่กับสังคมไทยและสังคมโลกมายาวนาน ซึ่งมีในชุมชน เช่น วัดของชุมชนพุทธ โบสถ์ในชุมชนคริสต์ มัสยิดในชุมชนอิสลาม นับเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญที่แต่ละท้องถิ่นควรได้จัดการให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่สมบูรณ์สำหรับลูกหลาน

4. ภูมิปัญญาและแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ในทุกท้องถิ่นมีแหล่งภูมิปัญญาที่เป็นบุคคลหรือเรียกกันว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน(ตัวคน)และมีสถานที่ที่เก็บรวบรวม ผลผลิต หรือผลงานอันเกิดจากการกระทำของภูมิปัญญาบุคคลอย่างมากมายทั้งตัวภูมิปัญญาบุคคลและสถานที่ควรใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ของลูกหลาน ยกย่องชมเชยภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์ทางการศึกษาและวัฒนธรรมของท้องถิ่น

5. กิจกรรมในวิถีชีวิตและตามประเพณีของท้องถิ่น มีกิจกรรมงานและการละเล่นและประเพณีวัฒนธรรมมากมายที่คนในแต่ละสังคมต้องเรียนรู้และถือปฏิบัติ เช่น ประเพณี 12 เดือน ประเพณีตามฮีต 12 คอง 14 ของอีสาน อาชีพต่างๆ ที่มีความรู้และการปฏิบัติแตกต่างกันไป

6. วัตถุเครื่องมือเครื่องใช้ในท้องถิ่น ในแต่ละท้องถิ่นมีเครื่องมือเครื่องใช้อันเป็นผลผลิตจากภูมิปัญญาของคนมากมาย

7. แหล่งท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวในโลกยุคไร้พรมแดน นับแต่คนทุกชาติทุกภาษาจะไปมาหาสู่เพื่อเรียนรู้ซึ่งกันและกัน สถานที่ท่องเที่ยวจึงเป็นแหล่งเรียนรู้

8. แหล่งเรียนรู้จากสื่อสารมวลชน และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ด้วยความเจริญก้าวหน้าด้านการสื่อสาร และโทรคมนาคมที่ท่องเที่ยวสามารถจะมีสื่อการเรียนรู้ เช่น อีเมลล์ ธุรกิจ อินเทอร์เน็ต คอมพิวเตอร์

9. โรงเรียนและสถานบันการศึกษาทุกระดับในอนาคต จะไม่เป็นเพียงสถาบันสอนนักเรียนในวัยใดวัยหนึ่งต่อไปแต่จะพัฒนาไปสู่การเรียนรู้แห่งชุมชน

สรุปได้ว่าแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นมีทั้งที่เป็นธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น รวมทั้งความเชื่อและวัฒนธรรมสิ่งที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านซึ่งสั่งสมอยู่ในตัวบุคคลที่โรงเรียน

3.6 การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประกอบการจัดการเรียนการสอน

ได้มีนักการศึกษาตลอดจนผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และหน่วยงานทางการศึกษา ได้เสนอแนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประกอบการเรียนการสอนไว้ดังนี้

อเนก นาคะบุตร (2531 :106-107 อ้างใน อภาลัย สุขสำราญ, 2552, หน้า 51)ได้เสนอแนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนไว้ว่า แนวทางการในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้จัดโปรแกรมการเรียนการสอนและพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษาต้องคำนึงถึงปัญญาชาวบ้าน 3 กลุ่ม คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นช่างฝีมือ 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความรู้ ความคิดและความสามารถในการสังเคราะห์หรือที่เรียกว่า "ภูมิปัญญาชาวบ้าน"

3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่รอบรู้ และรู้รอบในหลักการในการศึกษาและประยุกต์ใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องเลือกดูว่าจะเรียนรู้เรื่องอะไรและจะเอาไปใช้อย่างไร และจะต้องหาองค์ประกอบเข้ามาใช้ให้เกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสมในระดับการเรียน เช่น ศิลปกรรมอาจจะให้เด็กไปวัดมากขึ้น

วิชาเกษตร ให้นักเรียนทำแปลงเกษตรจริง แล้วโยงให้พ่อแม่ที่นำมาหรือโยงกับวิทยากรที่เป็นพ่อแม่เด็กที่รู้เรื่องเกษตรจริง ซึ่งสามารถทำในระดับการเรียนการสอน การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เหมาะสมกับพื้นฐานความรู้และงานของภูมิปัญญา บางครั้งการสื่อสารในด้านภาษานั้นก็เป็นปัญหาในการถ่ายทอดของวิทยากร จึงควรพิจารณาถึงภาษาที่ผู้มีปัญญาที่มีความถนัดเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอด

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (อ้างใน อังกุล สมคะเนย์, 2534, หน้า 7-8) ได้เสนอแนวทางการการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนว่า ในการสอนอาชีพให้นักเรียน ถ้าเราสามารถเชื่อมโยงแนวคิด กระบวนการและหลักการปฏิบัติต่างๆ ของปราชญ์ชาวบ้านมาสู่กระบวนการเรียนการสอนของนักเรียนก็จะเกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองของ

นักเรียน การแก้ปัญหาชุมชน และอำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีวิตของนักเรียนอย่างแท้จริง โดยกำหนดแนวทางให้โรงเรียนดำเนินกิจกรรม สรุปได้ดังนี้

- 1) สำรวจ ค้นหา แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น และคัดเลือกส่วนที่สามารถนำมาใช้เป็นเนื้อหาจัดการเรียนการสอน หรือใช้ตัวบุคคลที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านมาเป็นวิทยากร
- 2) ติดต่อวิทยากรเพื่อขอความสนับสนุน
- 3) กำหนดแผนปฏิบัติงาน ปฏิบัติการทำงาน ค่าตอบแทนที่จะใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งในรูปแบบการสอนในชั้น หรือส่งนักเรียนไปฝึกปฏิบัติงานกับปราชญ์ชาวบ้าน
- 4) จัดกิจกรรมการเรียนการสอน ตามข้อตกลงในข้อ 3 โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งรูปแบบการสอนชั้น หรือส่งนักเรียนไปฝึกปฏิบัติงานกับปราชญ์ชาวบ้าน
- 5) ติดตาม สนับสนุนการดำเนินงานและประเมินผลการปฏิบัติงาน
- 6) เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์การปฏิบัติงาน ยกย่องเชิดชูเกียรติประวัติ เกียรติคุณปราชญ์ชาวบ้านที่สนับสนุนโรงเรียนจนเกิดผลดี

รัตนะ บัวสนธ์ (2535, หน้า 7) ได้กล่าวถึง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบ่งเป็น 2 วิธีการ คือ

1) ครูเป็นผู้ดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ในกรณีนี้บทบาทการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอยู่ภายใต้การกระทำของครู ซึ่งเป็นไปตามลักษณะกิจกรรมที่ได้จากการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น นั่นคือ ครูเป็นตัวแทนของปราชญ์ชาวบ้านที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวได้กำหนดเป็นหลักสูตรแล้ว

2) นักปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนแทนที่ทางโรงเรียนจะให้ครูดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็เปลี่ยนเป็นปราชญ์ชาวบ้านทำหน้าที่ เป็นผู้สอนหรือครูแทน รวมทั้งการให้ปราชญ์ชาวบ้านทำหน้าที่ประเมินผลการเรียนของนักเรียนด้วย

รัตนะ บัวสนธ์ (2535, หน้า 218-222) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ดังนี้

- 2.1 การวิเคราะห์หลักสูตรแม่บท
- 2.2 จัดกลุ่มสนทนา เพื่อรวบรวมความคิดเห็น เสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาหลักสูตรและวิธีการจัดการเรียนการสอนจากบุคคลหลายฝ่ายในชุมชน
- 2.3 นำข้อมูลจากการวิเคราะห์หลักสูตร และจากการสนทนากลุ่มประมวลสรุปพัฒนาหลักสูตร

2.4 นำหลักสูตรฉบับโครงร่างไปตรวจสอบความเหมาะสมด้วยวิธีการ

2.4.1 ให้ผู้ร่วมสนทนากลุ่มบางคนตรวจสอบ

2.4.2 ให้ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตร ด้านการจัดการเรียนการสอนและด้านการวัดและประเมินผลทำการตรวจสอบ

2.5 ติดต่อประสานงาน เพื่อขอความสนับสนุนจากหน่วยงาน และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง

2.6 ปรับปรุงหลักสูตรให้สามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ เช่น จัดทำแผนการสอน การวัดและประเมินผล การจัดคาบเวลาเรียน

2.7 จัดกิจกรรมการเรียนการสอน

2.8 ติดตาม สนับสนุนการดำเนินงาน และประเมินผลการปฏิบัติงาน

2.9 จัดทำเอกสารเผยแพร่ และยกย่องเชิดชูเกียรติเจ้าของภูมิปัญญาที่ให้การสนับสนุนโรงเรียนจนเกิดผลดี เช่น ประกาศเกียรติคุณ

นอกจากนั้นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประกอบการสอน ต้องอาศัยกระบวนการ วิจัย ซึ่งเป็นการนำเอาวิธีการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาใช้ เพื่อนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน หรือประกอบการสอน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่ อรุณศรี อนันตรศิริชัย (อ้างใน กองวิจัยทางการศึกษา, 2540 : 11-13) ได้กล่าวบรรยายเรื่องการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ และสรุปว่าควรนำระเบียบวิธีการวิจัยมาใช้ ได้แก่

1) การสำรวจ ครูอาจารย์ที่อยู่ในท้องถิ่น จะมีประสบการณ์ และทราบว่าภูมิปัญญาในท้องถิ่นมีอะไรบ้าง และต้องสำรวจความต้องการของชุมชนหรือโรงเรียนว่าต้องการภูมิปัญญาเรื่องใดมาพัฒนาการเรียนการสอน หรือประกอบการสอน อาจสำรวจโดยการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์หรือออกแบบสอบถามง่ายๆ แล้วจดบันทึกว่าถามใคร เมื่อไร ที่ไหน ข้อมูลทางการสำรวจมีความสำคัญมาก ถ้ามีขั้นตอนการทำที่ดีแล้ว สามารถจะนำไปใช้ได้ผลว่าการทดสอบสมมติฐาน

2) ตั้งวัตถุประสงค์ เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ว่าต้องการได้อะไรในการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อไปสู่เป้าหมายใด เมื่อวัตถุประสงค์ชัดเจนก็สามารถดำเนินการได้ง่ายขึ้น

3) วิธีดำเนินการ เป็นการใช่วิธีวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ จะศึกษาอะไร กับใคร ที่ไหน อย่างไร มีรายละเอียด ดังนี้

3.1 จะศึกษาอะไร ก็คือ แบบอย่างกิจกรรมที่ต้องการศึกษา เช่น เรื่องการเลี้ยงวัว การทำหนังตะลุง สวนเกษตรผสมผสาน เป็นต้น สิ่งที่จะศึกษาต้องผ่านขั้นตอนการสำรวจ แล้วว่าเป็นที่ต้องการของชุมชน หรือผู้สำรวจเองแล้วพบว่า เป็นสิ่งที่ดีที่ควรจะทำ

3.2 จะศึกษากับใคร ต้องมีการกำหนดให้ชัดเจนว่า จะศึกษากับนักเรียน ครู หรือ ชุมชน และลำดับความสำคัญว่าจะศึกษากับคนกลุ่มใดก่อนหลัง

3.3 ที่ไหน จะต้องควบคู่กับใคร เป็นการศึกษาโรงเรียนหรือชุมชน เช่น การวิจัย ในชั้นเรียนก็ต้องเก็บข้อมูลในโรงเรียน หรือออกไปนอกโรงเรียนเพื่อเก็บข้อมูลจากกำนัน หัวหน้าชุมชน ผู้ปกครอง

3.4 อย่างไร ต้องดูจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีรายการอยู่ ศึกษาอยู่หรือค้นคว้าอยู่ว่า ใช้อะไรในภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น เพื่อนมาสอนหรือพัฒนาการเรียนรู้อของเด็ก

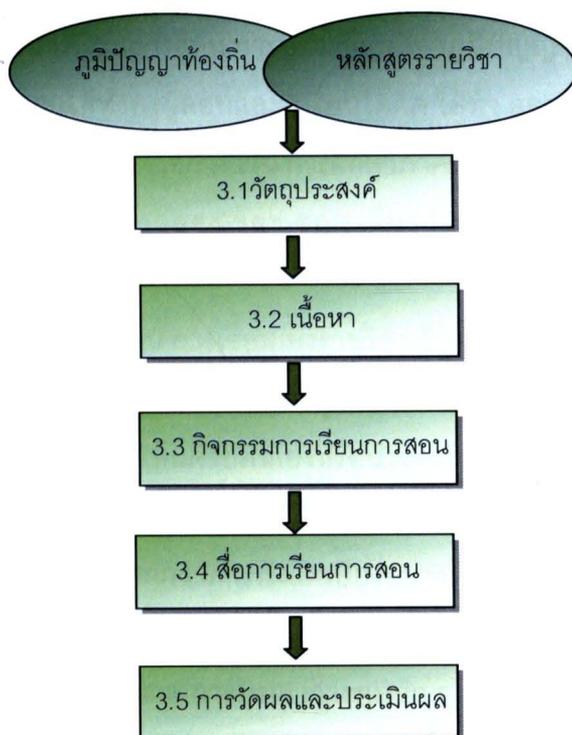
4) การวางแผน การจะทำอะไรต้องมีการวางแผน มีเอกสาร มีการเรียนรายงานเพื่อเผยแพร่ให้คนอื่นรู้ว่าเราจะทำอะไรที่ไหน มีข้อดี และข้อผิดพลาดตรงไหน ตั้งแต่การสำรวจ การตั้งวัตถุประสงค์ และการดำเนินงาน สิ่งเหล่านั้นเป็นการวางแผน ซึ่งควรจะต้องตั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือคนในชุมชนนั้นมาช่วยคิดให้รอบคอบ เมื่อวางแผนรอบคอบดีแล้วจึงลงมือทำ จัดเก็บข้อมูล บันทึก เรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากความเป็นจริง แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาว่าเกิดอะไรขึ้นทำไมถึงทำได้หรือทำไม่ได้ เพื่อประโยชน์ในการเผยแพร่เป็นแนวทาง ให้คนอื่นทำต่อไป ทั้งนี้ทั้งนั้น ต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างสภาพชุมชน คน วัฒนธรรม และการอภิปรายผล จะเป็นจุดที่สามารถเปรียบเทียบแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่ศึกษามาทั้งหมดว่าทำได้ดีหรือไม่ดีตรงไหน อย่างไร เพราะเหตุใดทำได้ ทำไม่ได้ และมีการเสนอแนะว่าควรทำอะไรต่อ ถ้าใครจะนำผลการศึกษาไปทำอะไรต่อ จะทำอย่างไร ซึ่งถือเป็นขั้นตอนของการประเมินผล

วิชา ทรวงแสง (2543, หน้า 117-121 อ้างใน อภาลย์ สุขสำราญ, 2552, หน้า 51) ได้เสนอแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอนไว้ ซึ่งสามารถสรุปเป็นขั้นตอนได้ดังนี้

1) ขั้นสำรวจ กิจกรรมการสำรวจเป็นก้าวแรกที่จะเชื่อมโยงระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการเรียนการสอน เนื่องจากครูอาจารย์เป็นแม่พิมพ์หรือเป็นต้นแบบของศิษย์ สิ่งใดที่ครูไม่รู้ไม่เข้าใจไม่เป็น การที่จะไม่ถ่ายทอดไปยังศิษย์ คงเป็นไปได้ ครูเท่านั้นที่สามารถทราบได้ว่ามีสาระข้อมูลทรัพยากร บุคคล วิธีการใด ๆ ที่สอดคล้องกับรายวิชา ที่ต้องรับผิดชอบ การสำรวจ อาจทำได้ในช่วงวัน เวลา ที่ไม่มีชั่วโมงสอน

2) ขั้นการเลือกสรร ปกติแล้วภูมิปัญญาท้องถิ่นมีอยู่อย่างกระจัดกระจาย การบูรณาการเรียนการสอน จึงต้องมีการเลือกสรร โดยยึดวัตถุประสงค์ของหลักสูตรแต่ละเรื่องเป็นเกณฑ์ การคัดเลือกเฉพาะข้อมูล เนื้อหา บุคคล วิธีการที่สอดคล้องกับรายวิชาขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของครูผู้สอน

3) **ขั้นบูรณาการ** ภายหลังจากการที่ได้มีการสำรวจและเลือกสรรภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สอดคล้องกับหลักสูตรรายวิชาแล้ว ขั้นสุดท้าย คือ การผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าไปในกระบวนการจัดการเรียนรู้ ทุกๆ ขั้นตอน ดัง ภาพที่ 2.3

ภาพที่ 3 แสดงขั้นตอนการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรรายวิชา

จากภาพที่ 3 มีรายละเอียดของการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรรายวิชา ดังนี้

1. **วัตถุประสงค์** เป็นการกำหนดทิศทางหรือเป้าหมายแก่การเรียนการสอนในรายวิชาต่างๆ ว่าจะให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถ หรือมีเจตคติ ในเรื่องหรือรายวิชานั้นอย่างใด การกำหนดวัตถุประสงค์โดยใช้การมีส่วนร่วมของภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นการเริ่มต้นที่ครูผู้สอนหรือผู้เรียนจะได้โยงหรือบูรณาการพื้นบ้านให้เกิดขึ้นได้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะความสามารถในการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง การแยกประเภท จัดหมวดหมู่ การวิเคราะห์ เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับธรรมชาติของแต่ละรายวิชาเป็นสำคัญ

2. เนื้อหา ศาสตร์ทุกแขนงเป็นสิ่งสากล แม้ว่าจะมีรายละเอียดที่หลากหลายออกไป ความเป็นสากลก็สามารถใช้อธิบาย ยกตัวอย่างหรือเป็นแนวทางการศึกษาระดับท้องถิ่นได้ ในทางกลับกันภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ปรากฏอยู่บางเรื่องบางอย่างก็อาจนำมาสู่การกำหนดเนื้อหาที่แปลกใหม่หรือสอดคล้องกับปัญหาและความจำเป็นของชุมชนของท้องถิ่นหรือความเป็นสากลได้เช่นกัน ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของครูผู้สอนเป็นสำคัญ

3. กิจกรรมการเรียนการสอน การบูรณาการเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นกิจกรรมการเรียนการสอน จะเปิดโอกาสให้ทั้งครูผู้สอนและผู้เรียนได้คิด ได้ทำ และทำกิจกรรมนอกเหนือจากการฟัง อย่างหลากหลายมากขึ้น ยกตัวอย่าง เช่น การศึกษาภาคสนาม การเขียนโครงการ การนำเสนอ ข้อมูลที่ค้นพบ การพิสูจน์ในห้องทดลอง ฯลฯ ขณะเดียวกันก็เป็นช่องทางให้วิทยากรท้องถิ่น ถ่ายทอดความรู้ในชั้นเรียน

4. สื่อการเรียนการสอน การเชื่อมโยงรายวิชาเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นช่องทางให้ผู้สอนสามารถแสวงหาสื่อการเรียนการสอนที่อยู่ใกล้สถานที่เรียน โดยเฉพาะของจริง ไม่ว่าจะเป็นการพาผู้เรียนได้ออกไปพบเห็นด้วยตนเองหรือนำของสิ่งนั้นเข้ามาสอนในชั้นเรียน สื่อการเรียนการสอนนี้สามารถจะขอหรือยืมมาสอนได้โดยไม่ต้องซื้อหาในราคาแพง ทั้งยังช่วยให้การเรียนรู้ของผู้เรียนมีประสิทธิภาพมากกว่าการฟังแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนั้นผู้สอนยังสามารถดัดแปลงรูปแบบของสื่อให้เหมาะสมกับเวลาหรืองบประมาณได้อีก

5. การวัดและประเมินผล การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการวัดและประเมินผล สามารถกระทำได้ทั้งด้านเนื้อหาและวิธีการในส่วนของความคิด การวิเคราะห์ สังเคราะห์ ในส่วนที่เป็นข้อมูลจากท้องถิ่น ส่วนด้านเจตคติ อาจใช้การสัมภาษณ์ แบบสังเกต หรือแบบสำรวจเพื่อประเมินเจตคติต่อภูมิปัญญาพื้นบ้าน ส่วนการวัดและประเมินผลที่สำคัญอีกส่วนหนึ่ง คือ การวัดทักษะ หากครูผู้สอนไม่มีความสามารถหรือชำนาญในเรื่องนั้นๆ เพียงพอ ก็อาจเชิญผู้รู้ในท้องถิ่นในเรื่องนั้นๆ ร่วมประเมินโครงการให้ผู้เรียนทดลองปฏิบัติจริงว่าผลเป็นประการใด หรืออาจประเมินแฟ้มสะสมผลงานของผู้เรียนด้วยก็ได้ เช่นกัน

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รัชณี เขียวเงิน (2546) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาทักษะความสามารถทางสังคม โดยใช้กิจกรรมการเรียนรู้แบบบูรณาการ จากแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ซึ่งพบว่า นักเรียนมีทักษะ ทางสังคมเพิ่มมากขึ้น รู้บทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติงานกลุ่มร่วมกัน มีความรับผิดชอบในการทำงาน วางแผนเป็น ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และมีผลงานอยู่ในระดับคุณภาพดี เป็นผลให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น

ไชยรัตน์ ปรานี (2547) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การศึกษาชุมชนสืบค้นองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรระดับสถานศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การศึกษาชุมชนสืบค้นองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มตัวอย่างเป็นครูอาจารย์ที่ปฏิบัติหน้าที่สอนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ อุทัยธานี และชัยนาทจำนวน 27 คน ใช้วิธีการวิจัยโดยประยุกต์ใช้เทคนิคเดลฟาย ประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) ผลการวิจัยพบว่า หลักสูตรมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ผลสัมฤทธิ์ด้านความรู้ความเข้าใจของผู้เข้ารับการอบรม และเจตคติต่อการศึกษาศุมน ชุมชน ก่อนและหลังการฝึกอบรม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ความคิดเห็นของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่มีต่อโครงการฝึกอบรมอยู่ในระดับมาก และผลการประเมินคุณภาพแผนการสอนที่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมจัดทำขึ้น มีคุณภาพอยู่ในระดับมาก

ทิพย์สุดา นัยทรัพย์ (2547) ได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจากวิถีชีวิตของชาวบ้านอำเภอบึงสามพัน จังหวัดพิษณุโลก ผลการพบว่า ภูมิปัญญาที่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็กและการละเล่นของเด็กเป็นการอบรมเลี้ยงดู โดยอาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการให้ความรักความอบอุ่น จนเกิดสายใยผูกพันไปจนถึงวัยหนุ่มสาว ซึ่งทำให้เกิดความรักถิ่นกำเนิดของตน สำหรับวิถีชีวิตของวัยหนุ่มสาว ส่วนใหญ่ปฏิบัติตามประเพณีท้องถิ่น เช่น ประเพณีบวชนาค ประเพณีแต่งงาน ซึ่งแฝงหลักธรรมคำสอนในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง นอกจากนี้ประเพณีตรุษจีน-สงกรานต์ ยังสะท้อนถึงชีวิตของคนไทย ความสนุกสนาน มีความสามัคคีกัน หลังวันสงกรานต์แล้วก็ถึงเวลาทำนา เสร็จจากการทำนา ชาวบ้านก็ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นมาผลิตเป็นสินค้าในรูปของการทำน้ำตาลโตนด เครื่องจักสาน และผ้าทอมือ เป็นต้น เป็นการหารายได้เสริมให้แก่ครอบครัวมาจนทุกวันนี้

นิวัฒน์ มาศวรรณา และคณะ (2547) ได้ศึกษาความคิดเห็นของครูและบุคคลที่เกี่ยวข้องต่อการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระบวนการจัดการเรียนการสอนวิชาเกษตรในระดับประถมศึกษา กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ครูผู้สอนวิชาเกษตรในโรงเรียนประถมศึกษาจำนวน 39 คน ผู้บริหารสถานศึกษาจำนวน 39 คน และศึกษานิเทศก์สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดขอนแก่น ที่ 1-5 จำนวน 6 คน ประสานคณะกรรมการสถานศึกษา 33 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเอกสารและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเอกสาร และการสัมมนาทางวิชาการ จากผลการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "การพัฒนา รูปแบบและวิธีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระบวนการจัดการเรียนการสอนวิชาเกษตรในระดับประถมศึกษา จังหวัดขอนแก่น" ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบและวิธีการประยุกต์ ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอนวิชาเกษตรประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นสร้างความเข้าใจ และความร่วมมือ ประกอบด้วย การสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของท้องถิ่นและสร้างความร่วมมือของผู้ที่เกี่ยวข้อง 2) ขั้นจัดทำแผนจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย การจัดทำแผนการเรียนรู้ที่เหมาะสมและการเตรียมสื่ออุปกรณ์และแหล่งเรียนรู้ 3) ขั้นดำเนินการจัดการเรียนรู้และประเมินผล ประกอบด้วย การดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนแบบยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ การประเมินผลการเรียนการสอนโดยใช้วิธีการที่หลากหลาย สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ 4) ขั้นหลังการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย การเผยแพร่ผลการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมของผู้เรียนสู่ชุมชน และการปรับปรุงแผนการจัดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

รุ่งนภา รทสา (2547) ได้ศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับการเรียนรู้ปฐมวัยในเขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร ในประเด็นเกี่ยวกับสาระของภูมิปัญญาท้องถิ่น หลักการการเรียนรู้ การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และเพื่อรวบรวมรายนามผู้ทรงภูมิปัญญาในเขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง เก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาและแจกแจงความถี่ ร้อยละ ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาในเขตทุ่งครุ มี 8 ด้าน คือ 1) การเกษตร 2) หัตถกรรม 3) การแพทย์แผนไทย 4) การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม 5) ศิลปกรรม 6) ภาษาและวรรณกรรม 7) ศาสนา และ 8) โภชนาการ โดยสาระสำคัญของภูมิปัญญาเน้นถึงการนำสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งทางด้านารดำรงชีวิตและศาสนามาสืบสานต่อด้วยการสังเกต และปฏิบัติกันในครอบครัว ส่วนวิธีการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้แก่เด็กปฐมวัยผู้ทรงภูมิปัญญาเห็นว่าควรเป็นการสังเกตและสาธิต ให้เด็กปฏิบัติตาม สำหรับผู้ทรงภูมิปัญญาที่พร้อมถ่ายทอดความรู้ให้แก่เด็กปฐมวัยมีจำนวน 11 คน

ลลิตา วิบูลวัชรยกุล (2547) ได้ศึกษาเรื่อง การเรียนแบบประสบการณ์ที่เน้นภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเพิ่มพูนความสามารถทางการพูดนำเสนอเป็นภาษาอังกฤษและความตระหนักในภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนกำแพงเพชรพิทยาคม ที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชาภาษาอังกฤษเพื่อภูมิปัญญาท้องถิ่น (อ 4023) ในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2546 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แผนการสอนที่เรียนโดยใช้การเรียนแบบประสบการณ์ที่เน้นภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 4 แผน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบวัดความสามารถทางการพูดนำเสนอภาษาอังกฤษ และแบบวัดความตระหนักในภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลการวิจัย พบว่า นักเรียนมีความสามารถทางการพูดนำเสนอเป็นภาษาอังกฤษสูงขึ้นและมีความตระหนักในภูมิปัญญาท้องถิ่นหลังจากเรียนแบบประสบการณ์ที่เน้นภูมิปัญญาท้องถิ่น

รุ่งรัตน์ พึ่งเรียน (2548) ได้เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิทยาศาสตร์และเจตคติทางวิทยาศาสตร์ของนักเรียนที่ได้รับการสอนโดยใช้สื่อภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการสอนแบบปกติ กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนเขาขวางวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษายุทธยานี ปีการศึกษา 2548 ภาคเรียนที่ 1 ผลการศึกษาพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิทยาศาสตร์และเจตคติทางวิทยาศาสตร์ของนักเรียนที่ได้รับการสอนโดยใช้สื่อภูมิปัญญาท้องถิ่นสูงกว่านักเรียนที่ได้รับการสอนแบบปกติ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สุเมธ วรรณรัตน์ (2548) ได้ศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องการใช้ในการจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำปาง เขต 2 กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วยผู้อำนวยการสถานศึกษาและครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำปาง เขต 2 ปีการศึกษา 2547 จำนวน 322 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสอบถามที่มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการและแบบสอบถามปลายเปิด วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์ความถี่ ร้อยละ ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องการใช้ในการจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำปาง เขต 2 สูงสุด ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับคติ ความคิด ความเชื่อ เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอน พิธีการสืบชะตา 2) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี เกี่ยวกับประติมากรรมที่เป็นโบราณวัตถุในศาสนสถาน ฟ้อนเล็บ การละเล่นพื้นเมือง 3) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ด้านการจักสาน 4) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับแนวคิด หลักปฏิบัติหรือเทคโนโลยีที่นำมาใช้ในชุมชน ได้แก่ ฮอก ไห่ข้าว การเผาถ่าน การหาทิศ และการสืบชะตาแม่น้ำ

อรรณญา เพิ่มพีรพัฒน์ (2548) ได้ศึกษาความสามารถทางภาษาของเด็กปฐมวัยที่ใช้นิทานพื้นบ้านเป็นสื่อเสริมประสบการณ์ในด้านการฟัง การพูด การอ่าน และการเขียน

กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 1/2 โรงเรียนไทยวัฒนาประชารัฐ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษานครราชสีมา จำนวน 26 คน ผลการศึกษาพบว่า ความสามารถทางภาษาของเด็กปฐมวัย ที่ใช้นิทานพื้นบ้านเป็นสื่อเสริมประสบการณ์ ในด้านการฟัง การพูด การอ่าน และการเขียน หลังการ จัดประสบการณ์สูงกว่าก่อนการจัดประสบการณ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทุกด้าน

นุชนาฏ รัตนรังสรรค์ (2549) ได้เปรียบเทียบผลการจัดการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ของเรา กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยเน้นภูมิปัญญาท้องถิ่น กับการสอนตามคู่มือการจัดการเรียนรู้ กลุ่ม ตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนอินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ภาคเรียน ที่ 2 ปีการศึกษา 2548 จำนวน 2 ห้องเรียน 88 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ห้องเรียนละ 44 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 1) แผนการจัดการเรียนรู้ 2) แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน 3) แบบวัดความสนใจและแบบประเมินทักษะปฏิบัติ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยระหว่างกลุ่มโดยใช้สถิติทดสอบที ผลการศึกษาพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ทักษะปฏิบัติ และพัฒนาการเรียนรู้ เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ของเรา กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ของนักเรียนที่เรียนโดยเน้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นสูงกว่านักเรียนที่เรียนโดยการสอนตามคู่มือการจัดการเรียนรู้อย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนความสนใจต่อการเรียน ของนักเรียนที่เรียนโดยกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งสอง แบบไม่แตกต่างกัน

สุภาวรัตน์ ทรัพย์เวชกิจ (2549) ได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องอาหารพื้นบ้านบุรีรัมย์ กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านสวายสอ (ประชาบูรณะ) จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการนำหลักสูตรไปใช้ พบว่า นักเรียนมี ความรู้ในการทำอาหารอาหารพื้นบ้านบุรีรัมย์เพิ่มขึ้นและยังพบว่านักเรียนพึงพอใจต่อการเรียนโดย ใช้หลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มการงานอาชีพ เรื่อง อาหารพื้นบ้านบุรีรัมย์อยู่ในระดับมาก

วิเชียร นรุวิจิตรพงษ์ (2549) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนา รูปแบบการจัดกระบวนการ เรียนรู้ตามแนวคิดโฟร์แมทชีสเต็มเพื่อส่งเสริมทักษะการสอนของครูประจำกลุ่มการศึกษานอก โรงเรียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการเรียนการสอนของครูประจำกลุ่มการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดโฟร์แมทชีสเต็ม และเพื่อ ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ได้พัฒนาขึ้นไปใช้

กลุ่มตัวอย่างได้แก่ ครูประจำกลุ่มการศึกษานอกโรงเรียนในศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน กรุงเทพมหานคร 2 และกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า 1. ผลการศึกษาสภาพปัญหาการ

เรียนการสอนของครูประจำกลุ่มการศึกษาออกโรงเรียน ได้แก่ ปัญหาด้านครูประจำกลุ่ม ปัญหาด้านผู้เรียน ปัญหาด้านวิธีการสอน 2. ผลการพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดโพร์แม็ทซีสเต็ม ประกอบด้วย 1) ความเชื่อพื้นฐาน 2) วัตถุประสงค์ 3) กระบวนการ 4) ผลที่ได้รับ 3. ผลการการศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ได้พัฒนาขึ้นไปใช้ พบว่า ปัจจัยได้แก่ ครูประจำกลุ่ม จำนวนผู้เรียน วิธีการเรียนการสอน

เพ็ญจันทร์ เลขะพัฒน์พล (2551) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมทักษะการเขียน ตามภูมิปัญญาไทย 4 รูปแบบ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมทักษะการเขียนตามภูมิปัญญาไทย 4 รูปแบบ กลุ่มเป้าหมายคือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6/2 โรงเรียนศรีกระนวนวิทยาคม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ บทเรียน แผนการจัดการเรียนรู้ แบบสังเกตพฤติกรรมการสอนของครู แบบสังเกตพฤติกรรมการเรียนของนักเรียน แบบประเมินผลงานการเขียนโดยใช้ภูมิปัญญาไทย 4 รูปแบบ สถิติที่ใช้ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า ผลการเขียนโดยใช้ภูมิปัญญาไทย 4 รูปแบบ ที่ใช้บทเรียนและแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น สามารถทำให้นักเรียนมีผลการเขียนเพิ่มขึ้น และทำให้ได้แนวคิดกรรมการเรียนการสอนภาษาไทย ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ที่เน้นการเขียนโดยใช้ภูมิปัญญาไทย 4 รูปแบบที่มีประสิทธิภาพ

ขวัญฟ้า รังสิยานนท์ (2552) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธสำหรับเด็กปฐมวัย กลุ่มตัวอย่างคือ นักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 3 โรงเรียนอนุบาลของรัฐ แบ่งเป็น 2 กลุ่มได้แก่ กลุ่มทดลองคือเด็กที่ได้รับการขัดเกลาทางสังคมตามรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ จำนวน 25 คนและกลุ่มควบคุม คือเด็กที่ได้รับการขัดเกลาทางสังคมตามรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบปกติ จำนวน 26 คน ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธสำหรับเด็กปฐมวัยที่พัฒนาขึ้นเป็นรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจริยธรรมเด็กปฐมวัย ใช้หลักธรรม ได้แก่ สัมมาทิฐิ ไตรสิกขา และปัญญาฉุฉิธรรม 4 โดยยึดหลักพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก และครูถือเป็นตัวแทนการขัดเกลาทางสังคมที่สำคัญในการหล่อหลอมให้เด็กเกิดการเรียนรู้ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับกิจกรรม 2 ประเภท คือ 1) กิจกรรมในชีวิตประจำวัน เน้นการสำรวจ กาย วาจา ใจ ด้วยการเจริญสติในช่วงกิจกรรม ยามเช้าก่อนรับประทานอาหารเช้า ก่อนนอนและก่อนกลับบ้าน และ 2) กิจกรรมในหน่วยการเรียนรู้เน้นการเรียนรู้จากการได้ยิน มองเห็น สูดดม ชิม สัมผัส และรับรู้ด้วยใจ ผ่านสาระการเรียนรู้ในหน่วยต่างๆ โดยลงมือกระทำเป็นรายบุคคล กลุ่มย่อย และกลุ่มใหญ่ ขั้นตอนในการจัดกระบวนการเรียนรู้มี 5 ขั้นตอน คือ

การจัดปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้ การฝึกการรับรู้ การพัฒนาการคิด การลงมือปฏิบัติและการประเมิน

แสงจันทร์ เพร็ดพราว (2552) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้บูรณาการสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบผลการเรียนตามรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้บูรณาการสิ่งแวดล้อมศึกษา และการเรียนตามคู่มือครูที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การคิดวิจารณ์ญาณ เจตคติต่อสิ่งแวดล้อมและการปฏิบัติต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1, 2 และ 3 จำนวน 240 คน ผลการศึกษาพบว่า การเรียนด้วยรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้บูรณาการสิ่งแวดล้อมศึกษามีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเหมาะสมในการสอนให้นักเรียนเกิดความรู้ ความคิดวิจารณ์ญาณ เจตคติต่อสิ่งแวดล้อม และการปฏิบัติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จึงควรส่งเสริมให้ครูนำรูปแบบการเรียนนี้ไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

อาภาลัย สุขสำราญ (2552) ได้ทำการวิจัยเพื่อศึกษาผลการใช้กระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาทักษะการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนที่มีความรู้ความสามารถพิเศษ ด้านภาษาไทยระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบรินส์รอยแยลส์วิทยาลัยเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า หลังจากได้รับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการวิจัย นักเรียนมีทักษะการแสวงหาความรู้หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน ร้อยละ 61.72 และเมื่อพิจารณาจากระดับคุณภาพของค่าความก้าวหน้าตามเกณฑ์ที่กำหนด พบว่า มีจำนวนนักเรียนมีความก้าวหน้าในระดับดีมาก ร้อยละ 72.22 และมีจำนวนนักเรียนที่มีความก้าวหน้าในระดับดี ร้อยละ 27.78 แสดงให้เห็นว่าการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการวิจัย สามารถพัฒนาทักษะการแสวงหาความรู้ของนักเรียนให้ดีขึ้น

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า การศึกษาชุมชน หมายถึง กระบวนการเข้าไปสำรวจ ศึกษาวิเคราะห์หาความจริงของชุมชนด้านต่างๆ ทั้งทางกายภาพ ชีวภาพ สภาพหมู่บ้าน ลักษณะภูมิประเทศ ความเป็นอยู่ ระบบวิถีคิด การทำงาน กลุ่มคน ผู้นำ ความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนปัญหาและปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยวิธีการศึกษาชุมชนมีหลายวิธีการ ที่สำคัญ ได้แก่ สังเกต การสัมภาษณ์ การใช้แบบสอบถาม การสำรวจ และ การศึกษาจากเอกสาร ส่วนคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ ประสบการณ์ที่ชาวบ้านในท้องถิ่น ใช้ในการดำรงชีวิต รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมและถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ

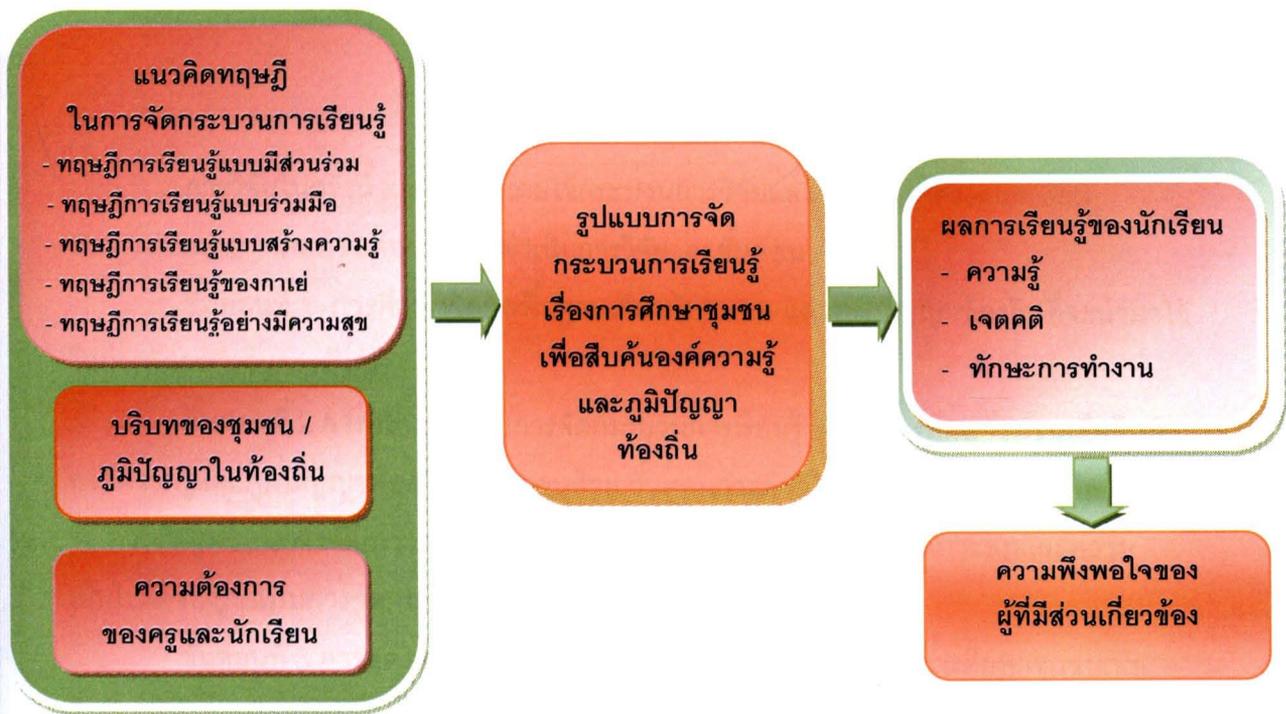
ประยุกต์และพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลเวลาและความอยู่รอด จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งอาจแบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) ความคิด ความเชื่อและหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ 2) ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี 3) การประกอบอาชีพในท้องถิ่น และ 4) เทคโนโลยีชาวบ้าน

สำหรับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประกอบการจัดการเรียนการสอนหรือการจัดกระบวนการเรียนรู้ นั้น อาจนำกระบวนการวิจัยมาใช้ ได้แก่ 1) การสำรวจความต้องการของชุมชนหรือโรงเรียนว่าต้องการภูมิปัญญาเรื่องใดมาพัฒนาการเรียนการสอน 2) การกำหนดวัตถุประสงค์ว่าต้องการได้อะไรในการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อไปสู่เป้าหมายใด เมื่อวัตถุประสงค์ชัดเจนก็สามารถดำเนินได้ง่ายขึ้น 3) วิธีดำเนินการโดยกำหนดว่า จะศึกษาอะไร กับใคร ที่ไหน อย่างไร 4) วางแผน 5) จัดเก็บข้อมูล บันทึก เรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากความเป็นจริง แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา 6) สรุปและเขียนรายงานเพื่อเผยแพร่ความรู้เผยแพร่ความรู้ ส่วนเนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาจัดการเรียนการสอนควรมีการเลือกสรร โดยยึดวัตถุประสงค์ของหลักสูตรแต่ละเรื่องเป็นเกณฑ์ การคัดเลือกเฉพาะข้อมูล เนื้อหา บุคคล วิธีการที่สอดคล้องกับหลักสูตรรายวิชาขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของครูผู้สอน แล้วนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าไปในกระบวนการจัดการเรียนรู้

รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง โครงสร้างหรือแผนหรือลักษณะของการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้นอย่างมีระบบ ระเบียบแบบแผนตามปรัชญา ทฤษฎี หลักการ แนวคิด หรือความเชื่อต่างๆ โดยอาศัยวิธีสอนหรือเทคนิคการสอนต่างๆ เข้ามาช่วย ให้สภาพการเรียนการสอนนั้น เป็นไปตามหลักการที่ยึดถือ แต่ละรูปแบบจะให้แนวทางในการออกแบบการสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ต่างๆกัน คุณลักษณะสำคัญของรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้จะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ (1) ทฤษฎี/หลักการ/แนวคิดของรูปแบบ (2) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ (3) กระบวนการเรียนการสอนของรูปแบบ (4) ผลที่ผู้เรียนจะได้รับจากการเรียนตามรูปแบบ (ทีศนา แชมมณี, 2545)

และจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ เรื่อง การศึกษาชุมชนเพื่อสืบค้นองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังภาพที่ 2.4

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

